

חוברת תקצירים

חגית אביעוז וקרן דובנוב

הכינוי החבור – מנטיית השם לאמצעי הידקדקות השם

בהרצאה זו אנו מבקשות להראות מערכת נטייה של חלק דיבור הופכת לכלי הידקדקות (גרמטיקליזציה) מרכזי. מטרתנו לתאר את תפקידו של כינוי השייכות החבור בלשון ימינו תיאור מקיף ככל האפשר. כידוע, שייכות לאחד הגופים במרבית שמות העצם מסומנת בעברית בת ימינו בשתי דרכים: בכינוי חבור ובכינוי פרוד. לפי ממצאי המחקרים הקודמים, בעברית הדבורה ובכתיבה המקורבת לדיבור ברירת המחדל היא הכינוי הפרוד, האנליטי (שתיל תשנ"ז, דובנוב תש"ס ועוד). עם זאת, כפי שתואר בהרצאה בכינוס איל"ש לפני ארבע שנים (אביעוז תשפ"ב), בקבוצות מסוימות ולכאורה מגוונות למדי של שמות עצם וצירופיהם יכול להתקיים רק כינוי חבור ולא פרוד – הן בלשון הכתב הן בלשון הדיבור: שמות מודליים מסוימים, כגון **ביכולתי**, ביטויי זמן כגון **בשעתו**, תיאורי משפט כגון **לדעתנו**, פעולות דיבור כגון **ברכותיי** ועוד. בהרצאה זו נציע תיאור אחיד לתנאים המונעים את החילוף של שני סוגי הכינוי. אף על פי שמקרי הכינוי החבור מגוונים למדי, נראה שלכולם יש מכנה משותף: הידקדקות – גרמטיקליזציה או פרמטיקליזציה – הכוללת בהכרח תזוזה קטגוריאליה בדרגה מסוימת. בכל המקרים של שימוש הכרחי בכינוי החבור חלו תהליכים מובהקים של הידקדקות: מעתק משמעות, עמעום המשמעות העיקרית של שם העצם, התאבנות דקדוקית, קיבוע תחבירי. תופעות דומות מצויות גם בתהליך מילון (לקסיקליזציה), ואכן גם בצירופים ממולנים יש מקרים רבים של כינוי חבור שאינו מתחלף בפרוד, כגון **מצא חן בעינייה**, **איתרע מזלו**, **ראשו ורובו**, **בחיר ליבה**. למעשה אפשר לתאר את כל מקרי הכינוי החבור ההכרחי כעין רצף של צירופים מידקדקים, תבניות וצירופים כבולים, ואילו שם עצם כפשוטו תמיד יכול לבוא בכינוי פרוד. רק בשמות קרבה אחדים, כגון **אחותי ובעלה**, הכינוי הפרוד עדיין נדיר, אך גם המקרה המיוחד הזה בר הסבר בזיקה להידקדקות.

מקורות

אביעוז, ח' (תשס"ד). נטיית המספר ונטיית הקניין בשם עצם בעברית בת זמננו (חיבור לשם קבלת תואר דוקטור). אוניברסיטת בר-אילן.

אביעוז, ח', דובנוב ק' (תשפ"ד), כינוי הקניין החבור וזיקתו להידקדקות ולתהליכים קרובים, *לשוננו*, פו, עמ' 412 – 432.

בת-זאב שילדקרוט, ח' (תשע"ח). בין גרמטיקליזציה לקונסטרוקציונליזם. *חלקת לשון*, 50, 94–116.

דובנוב, ק' (תשס"ה). התפתחות ההסגרים המציינים רגש בעברית החדשה. *לשוננו*, סז, 65–77.

טרומר, פי (2016). *מילים בתנועה – תזוזות בין קטגוריות מילים בעברית בת ימינו* (עברית כהווייתה, חלק עשירי). צבעונים.

חוברת תקצירים

זינב אלצאנע

פרגמטיקה בינלשונית:

מימוש אסטרטגיות בקשה בערבית ובעברית אצל סטודנטים דוברי ערבית בנגב

המושג פעולות הדיבור מהווה נדבך מרכזי בפרגמטיקה, החוקר את השימוש בשפה בהקשר. אוסטיין (1962) היה הראשון שהצביע על כך שמבעים לשוניים אינם רק תיאור מציאות אלא ביצוע של פעולה כגון בקשה, התחייבות או איום. סירל (1979) הרחיב את הגישה וקבע כי פעולת דיבור היא יחידת התקשורת הבסיסית, וכי יש לסווג מבעים על פי סוג הפעולה שהם מבצעים ועל פי הדרישה לתגובה שהם מציבים. גישה זו מדגישה את תפקידה החברתי של השפה ואת התלות בהקשר ובידע תרבותי בחילוף משמעות.

בלום-קולקה (2007) הצביעה על חשיבות ההקשר החברתי-תרבותי, במיוחד במבעים עקיפים. אתגר זה מתעצם ברכישת שפה שנייה, הדורשת שליטה בנורמות הסוציו-פרגמטיות של תרבות היעד (House & Kádár, 2023).

המחקר הנוכחי בחן את אופן ביצוע הבקשה אצל סטודנטים בדואים דוברי ערבית בנגב, בשפת אמם ובשפה העברית, ובדק את השימוש באסטרטגיות בקשה: ישירה, עקיפה מוסכמת ורמזים.

ממצאים מצביעים על כך שאסטרטגיית העקיפות המוסכמת הייתה הנפוצה ביותר בשתי השפות (43.3% בעברית; 48.3% בערבית). השימוש ברמזים היה הנמוך ביותר (20% בעברית; 22.5% בערבית). שיעור האסטרטגיות הישירות היה דומה, אך גבוה מעט יותר בעברית (23.125%) מאשר בערבית (20.625%). תוצאות אלו מחזקות את הטענה כי דוברי שפה שנייה מעבירים לעיתים נורמות משפת האם שאינן תואמות את שפת היעד (בלום-קולקה, 2010; עובדיה, 2004).

תובנה מרכזית העולה מן המחקר היא כי בקרב סטודנטים מהחברה הבדואית בקשה ישירה נתפסת כפוגענית וכלא מנומסת, ולכן קיים דפוס העדפה מובהק לאסטרטגיות עקיפות לצורך שמירה על לכידות חברתית והבעת התחשבות בזולת.

מקורות

בלום-קולקה, ש' (2007). פיתוח תכניות לימודים בשפת אם ובשפה שנייה. בתוך נ' נבו וע' אולשטיין (עורכות), *השפה העברית בעידן הגלובליזציה* (עמ' קיז–קלא). מאגנס.

בלום-קולקה, ש' (2010). 'אפשר להשתתף?': לשון הבקשות וההוראות בשיח עמיתים בגן הילדים. בתוך ש' בלום-קולקה ומ' חמו (עורכות), *ילדים מדברים: דפוסי תקשורת בשיח עמיתים* (עמ' 326–351). תל-אביב: מטח.

עובדיה, ג. (2004). *השוואת אופן מימוש הבקשות בשפה העברית לעומת השפה הערבית*. עבודת סמינריון בקורס דפוסי עקיפות, מנחה ויצמן אלדעה. אוניברסיטת בר אילן, המגמה לתרגום וחקר.

House, J., & Kádár, D. (2023). Speech acts and interaction in second language pragmatics: A position paper. *Language Teaching*. <https://doi.org/10.1017/S0261444822000477>

Searle, J. R. (1979). *Expression and meaning: Studies in the theory of speech acts*. Cambridge: Cambridge University Press.

חוברת תקצירים

תהילה ארדיטי

"ניצחון למתלוננת או לנאשם?" – תפקידי משפטי השאלה בסיקור אירועי אלימות מינית

האלימות המינית היא תופעה חברתית נרחבת. ככל תופעה חברתית בסדר גודל כזה, גם תופעה זו נחשפת, מסוקרת ומקבלת ביטוי באמצעי המדיה השונים.

העיתונות מהווה מקור מידע עיקרי בחברה המודרנית, ומשום כך משמשת מראה למבנה התרבותי ולתפיסות העולם בחברה מסוימת. העיתונות לא רק משקפת את המערכת, אלא היא גם אחד המוסדות החברתיים המעצבים אותה והקובעים את גבולותיה (כץ, 2000). מחקר זה מתמקד בניתוח-שיח ביקורתי של סיקור אירועי אלימות מינית בעיתונות הכתובה המקוונת. הנחת היסוד של ניתוח שיח ביקורתי היא שהשיח אינו רק משקף את המציאות, אלא גם מעצב אותה בהתאם לאינטרסים פוליטיים של קבוצות חברתיות.

מטרת המחקר היא לבדוק את אופן הסיקור של אירועי אלימות מינית בעיתונות הכתובה המקוונת בישראל. כדי להשיג מטרה זו, השאלה המרכזית העומדת בבסיס מחקר זה היא: מהם המאפיינים הלשוניים-הרטוריים הבולטים של הייצוג העיתונאי של תקיפות מיניות בעיתונות הכתובה המקוונת בישראל? בהמשך לשאלה זו, נשאלות השאלות הבאות:

1. בהסתמך על המאפיינים הלשוניים-הרטוריים, אילו תבניות חשיבה מציעה התקשורת הישראלית בסיקור התופעה.

2. כיצד ממוסגרת התופעה?

המחקר התמקד בפרשת משה איבגי משום שהיא זכתה להתייחסות רבה בכלי התקשורת. קורפוס העבודה מתבסס על 120 כתבות מארבעה אתרי עיתונים מקוונים שונים: Ynet, הארץ, וואלה וסרוגים.

המחקר בכללותו בחן מאפיינים לשוניים וטקסטואליים מגוונים: בחירה לקסיקלית, כינויי הדמויות, מילים בעלות קונוטציות וערך ריגושי, מגבירים, ביטויים מודאליים להבעת ספק, עודף מילים, הצנעת מילים או היעדר מילים, מילים מנוגדות היוצרות ניגודים מבניים, ניסוח משפט כשאלה, מבנה ויתור, דרכי מסירת הדיבור, הנחות מוקדמות סמנטיות, תבניות תרבותיות ומיתוסים, מסגור, קולות בטקסט, בחירה וארגון של נושאי השיח, בולטות וחזרות.

הרצאה זו תתמקד במשפטי השאלה שנמצאו בקורפוס, ובניסיון לעמוד על הפונקציות השונות שממלאים משפטי השאלה לסוגיהם בכתבות המסקרות את האירוע.

מקורות

בורשטיין, ר' (2021), **משפטי השאלה ומשפטי התשובה בעברית בת ימינו: עיון תחבירי, סמנטי ופרגמטי**, מכון מופ"ת.

לבנת, ז' (2014), **יסודות תורת המשמעות: סמנטיקה ופרגמטיקה**, רעננה: האוניברסיטה הפתוחה, כרך ב'.

להב, ה' (2008), "מקרה מזעזע" סיקור תקשורתי של תקיפות מיניות בישראל, **מכון חיים הרצוג לתקשורת, חברה ופוליטיקה**, אוניברסיטת תל אביב: סדרת אגרתא, חוברת מספר 10.

Hyland, K., (2002), "What do they mean? Questions in academic writing", *Text* 22 (4), 529–557.

Searle, J. R., (1969), **Speech Acts: An Essay in The Philosophy of Language**, Cambridge: Cambridge University.

חוברת תקצירים

אירנה בלנקי-קרלין

הוראת העברית כשפה שנייה במגזר הבדואי: מודל הדרגתי ותהליכי

ההרצאה תבקש לתאר את המודל הארבע-שנתי שבניתי לסטודנטים הבדואים בכיתותי, דוברי הערבית כשפת האם, המתמחים בהוראת העברית כשפה שנייה במכללה להכשרת מורים בדרום הארץ. מודל זה יושם בקורסים שלימדתי בעשור האחרון. המודל יועד לסטודנטים בעלי שליטה בסיסית בעברית בתחילת לימודיהם בשאיפה להביאם בסיום התואר לרמת שליטה גבוהה בשיח הכתוב והדבור, לרבות מיומנויות אקדמיות הנדרשות להוראה.

בניגוד לשפה זרה לדוברי הרוסית או האנגלית הילדיים, למשל, הגרים בחו"ל, לסטודנטים הבדואים דוברי הערבית היא שפה שנייה, דהיינו שפה שאליה נחשפים בסביבה הרחבה מחוץ לכותלי המוסד החינוכי ובהקשרים מגוונים של החיים בחברה. עם זאת, ייחודיותה של האוכלוסייה הבדואית מחייבת התייחסות פדגוגית מותאמת הן בשל פערי שפה וחשיפה מצומצמת יחסית לעברית, הן עקב אתגרים כלכליים, המגבילים גישה למשאבים חינוכיים. מסיבות אלה היה צורך בהוראה רב-שנתית מתוכננת היטב, המשלבת למידה שיתופית ולמידת עמיתים (Gokhale, 1995), הוראה מגיבת תרבות והערכה מעצבת (Blanky-Karlin, 2022; בלנקי-קרלין, 2023). כבר משנה א' תכננתי את תהליך הכשרתם של הסטודנטים בצורה הדרגתית כך שכל הכלים שהם ירכשו במהלך השנתיים הראשונות, ישמשו אותם גם בלימודיהם המתקדמים. עם השנים חלו בדגמי ההוראה של הקורסים חידושים: אחת הבחירות האקדמיות הייתה המעבר מהוראה פרונטלית להוראה היברידית, המשלבת הוראה סינכרונית ואסינכרונית מרחוק תוך שימוש בגישת "כיתה הפוכה". כמו כן, בשנה האחרונה נעשה השימוש בכלי הבינה המלאכותית.

תכנון ההוראה הרב-שנתית הושתת על טיפוח השיח הדבור לאורך כל הדרך (בלנקי-קרלין, 2018): גם בקורסי כתיבה היה צורך להקדיש זמן לדיונים בעל-פה בסוגיות הרלוונטיות כשלב מקדים לפני העלאת התוצרים על הכתב. כמו כן, חשוב היה להעשיר את הסטודנטים במבנים תחביריים ובאוצר מילים שיעזרו להם להתבטא באופן חופשי יותר בעל-פה ובכתב.

לסיכום, ממצאי התהליך שהובילתי מצביעים על יעילות המודל הארבע-שנתי בלימודי העברית כשפה שנייה לסטודנטים הבדואים; והוא מדגיש את חשיבותה של הוראה מדורגת, מותאמת תרבותית, המשלבת הוראה היברידית, למידה שיתופית והערכה מעצבת. מעבר לשיפור ניכר במיומנויות השיח הכתוב והדבור של הסטודנטים פנים אל פנים ומרחוק, המודל מספק תשתית יישומית להכשרת מורים להוראת עברית כשפה שנייה עם פוטנציאל להרחבתו למוסדות ולקהלים נוספים.

מקורות

בלנקי-קרלין, א' (2018). למידה שיתופית בהוראת עברית כשפה שנייה במגזר הבדואי במכללת קיי.

Hebrew Higher Education, 20, 99–106. **נדלה מ-:** [HHE 20 Blanky-Karlin.pdf](https://doi.org/10.20935/AL5550)

בלנקי-קרלין, א' (2023). מפגש לשוני ורב-תרבותי בין-לאומי מקוון. *Hebrew Higher Education*, 25*, 9–21. **נדלה מ-:** [HHE 25 - Blanky - Article.pdf](https://doi.org/10.20935/AL5550)

Blanky-Karlin, I. (2022). Innovative International Venture "Be'er-Sheva – Moscow" at Kaye Academic College of Education: Teaching Hebrew as an Additional Language in an Online Environment. *Academia Letters*, Article 5550. <https://doi.org/10.20935/AL5550>

Gokhale, A. A. (1995). Collaborative Learning Enhances Critical Thinking. *Journal of Technology Education*, 7(1). Retrieved from <https://scholar.lib.vt.edu/ejournals/JTE/v7n1/gokhale.jte-v7n1.html>

חוברת תקצירים

אבי גבורה ומיכל היישריק

ייצוג "האחר" בספרים להוראת השפה הערבית בבתי-ספר יהודיים

המחקר שלפנינו בוחן את התכנים הנלמדים בספרים להוראת הערבית בחטיבת הביניים ובחטיבה העליונה בבתי-ספר יהודיים, ובדק אם וכיצד הם מזמינים את התלמידים להכיר את התרבות האחרת ומשמים כלי לניפוח סטראוטיפים ולקידום חיים משותפים. בכוחם של הטקסטים הנלמדים בבתי-הספר להשפיע על עיצוב תפיסת המציאות דווקא בגיל ההתבגרות, וכך ביכולתם לשמר ולשעתק מציאות של בידול וסטראוטיפים, ואולם יש בכוחם גם לקדם שינוי ליצירת חברה שיתופית ופלורליסטית. אחת הדרכים להתמודדות עם רב-תרבותיות בחברה ובבית-הספר היא פיתוח כשירות בין-תרבותית בקרב התלמידים, ואחד הכלים המשמעותיים לכך טמון בתוכני הלימוד ובאופן הוראתם. המחקר חושף תכנים חוצית-תרבותיים, כמו שוויון מגדרי, חשיפה לאנשי רוח ואומנות, ערכי המשפחה וידע העולם, שיש להם פוטנציאל לשמש גשר בין תרבויות ולקדם רעיונות של חיים משותפים, סובלנות וקבלת האחר. ואולם, הספרים מתארים פן אחד של הערבי והוא הערבי המודרני ובעל הזהות הישראלית. יש בכך צד חיובי שכן נפרצים הסטראוטיפים המייחסים לערבים תכונות ותפקידים מסוג מסוים ויש חשיפה לאנשי מפתח בתחומים מגוונים. עם זאת, אינטראקציות בין אישיות בין יהודים וערבים העשויות לשמש מנוף להיכרות משמעותית ולהתקרבות, נעדרות מן הטקסטים כמעט לחלוטין.

זאת ועוד, יש התעלמות מן הזהות הערבית הלאומית ומן הזהות המסורתית, אין התייחסות ל"ערבי" ואין ביטוי לתרבות הערבית המסורתית. במילים אחרות, השיח הרב-תרבותי שמצהירה עליו מערכת החינוך אינו מקבל ביטוי ולו חלקי בספרי הלימוד להוראת השפה הערבית. עוד בלט בהיעדרו אזכור הסכסוך היהודי-ערבי המעיד על הימנעות מעיסוק בנושאים שנויים במחלוקת.

המחקר הנוכחי עשוי לתרום גם לקובעי המדיניות במשרד החינוך בהקמת צוות הכולל כותבי ספרי לימוד שערבית היא תרבותם ושפת האם שלהם כדי לתרום לחיבור תוכניות לימודים ברוח ערכים של שוויון ושותפות כמרכיב חשוב לקיומה של חברה דמוקרטית.

מקורות

אמארה, מ' (2020). הוראת השפה הערבית בחברה היהודית בישראל - מאפיינים ואתגרים. בתוך: י' מנדל, מ' ערו, ת' אבו ראס וג' קרמרסקי (עורכים). **ערבים, יהודים, ערבית: הוראת הערבית בישראל ואתגריה. דוח מחקר**. הוצאת מכון ון ליר.

בן-רפאל, א' (2002). רב-תרבותיות ורב-לשוניות בישראל. **תעודה, יח**, 67–84.

שוהמי, א' (2014). מדיניות לשונית וצדק לשוני וחברתי בישראל. בתוך: ס' דוניצה-שמידט וע' ענבר-לוריא (עורכות). **סוגיות בהוראת שפות בישראל, כרך א** (עמ' 64–97). מכון מופ"ת.

<https://kotar.cet.ac.il/KotarApp/Viewer.aspx?nBookID=103310190#67.456.8.fitwidth>

שץ-אופנהיימר, א' (2020). מבט עיוני אל ה'אחר' – על רבגוניות ורב-תרבותיות. בתוך: ר' שגיא, ל' ביברמן-שלו וי' גילת (עורכים), **חינוך במרחבים רב-תרבותיים – מפגשים בין תרבויות בבית הספר ובהכשרת מורים** (עמ' 49–68). רסלינג.

Amara, M. H. (2002). The place of Arabic in Israel. *International Journal of the Sociology of Language*, 158, 53–68. <https://doi.org/10.1515/ijsl.2002.051>

Levy, N. (2023). Arabs in segregated vs. mixed Jewish–Arab schools in Israel: Their identities and attitudes towards Jews. *Ethnic & Racial Studies*, 46(12), 2720–2746.

<https://doi.org/10.1080/01419870.2023.2177118>

חוברת תקצירים

יהודית גולן בן אורי

מקומה של השפה העברית בחייהם של תלמידים דוברי ערבית

כאשר מתייחסים לשפה העברית בהקשר של בני מיעוטים בישראל נהוג לקרוא לה "שפה שנייה". אולם, לאור המציאות המשתנה יש יסוד סביר להניח כי מקומה של השפה בקרב הדור הצעיר כבר אינה כזאת אלא "שפה זרה".

ההבנה אם השפה היא שפה שנייה או שפה זרה קריטית לכל העוסקים בהוראתה – קובעי מדיניות, מחברי תוכניות לימודים ומורים.

בהרצאה אציג את המחקר שערכתי בנושא ובו תשובותיהם של כ-200 תלמידים ערבים (מוסלמים ונוצרים) ודרוזים. אומנם נמצאו הבדלים בין הקבוצות השונות אך התוצאות הן חד-משמעיות.

המכללה האקדמית נתניה

חוברת תקצירים

אתי גורדון גינזבורג, ברק אוירבך וגוני בן ישראל קסוטו

חיבוק בשלוש שפות:

על התרגום המילולי והוויזואלי של "חיבוק" לדויד גרוסמן ומיכל רובנר

בשנת 2011 פרסמו הסופר דויד גרוסמן והאומנית הרב־תחומית מיכל רובנר את "חיבוק", ספר תמונה יוצא דופן על אם ובן המטיילים בשדה, ועל השיחה המתקיימת ביניהם על בדידות ועל נבדלות. הספר, שמאז פרסומו יצא בעשרות מהדורות בעברית, זיכה את גרוסמן בעיטור הכבוד על שם הנס כריסטיאן אנדרסן בשנת 2012, ותורגם מאז לשפות רבות.

לכאורה אין בתרגום "חיבוק", ספר תמונה משולב בטקסט מינימליסטי, משום אתגר יוצא דופן. אלא שהתפקיד המרכזי של התמונות לצד הטקסט (ולחיפך), כמו גם הדיאלוג הפילוסופי המרכיב את רוב הטקסט, והרפרנסים המפתיעים המשולבים בו ואינם נפוצים בספרות ילדים, כל אלו מצביעים אתגר מיוחד למתרגמי הספר. מחקרנו מתמקד בבחינת ההתמודדות עם אתגרים אלו בתרגומי הספר לערבית, אנגלית וגרמנית, שפות שבהן שולטים מציגי ההרצאה. השוואת תרגומים למקור או זה לזה, מתייחסת בדרך כלל לטקסט הכתוב. בדיקת התרגום לערבית מגלה, למשל, שינויים במשלב הלשוני: הטקסט בערבית נכתב במשלב לשוני גבוה יותר מזה של המקור העברי. התרגום הערבי אף נוטה להיות מפורש יותר, נטייה מוכרת בתרגום בכלל, במקומות שבהם המקור העברי עמום; כך, למשל, במקומות שונים במקור העברי בחר גרוסמן בדומשמות המקבלת התייחסות מפרשת בתרגום הערבי. ואולם במקומות אחרים דווקא הערבית יוצרת דומשמות כשהמקבילה העברית ברורה ומילולית. הנטייה לבהירות מתבטאת גם בממד החזותי – בשימוש באותיות ערביות גדולות יותר.

התרגום לגרמנית נעשה, לפי עדות המתרגם, מן התרגום לאנגלית, ולא ישירות מן המקור בעברית. ייתכן שהסיבה לכך היא המשקל הרב שייחס המתרגם לממד הוויזואלי על חשבון הטקסט. אפשר שזו גם הסיבה לשינויים שנעשו שבהוצאה הגרמנית גם בציורים. השינויים הללו מעלים את סוגיית ה"תרגום" של הדימוי הוויזואלי – סוגיה חשובה לאור העובדה שבספר תמונה בכלל וב"חיבוק" בפרט, יש לתמונה ולטקסט משקל שווה בטוויית הנרטיב.

בהרצאה זו נעמוד על ההתאמות שנדרשו מהמתרגמים בתרגום הדיאלוג הספרותי בין האם לבנה, תוך התאמת התוכן לתרבות דוברי השפה שאליה תורגם הספר, ונסה להבין את השיקולים שהנחו החלטות תרגומיות. כמו כן, ומתוך ראיית הרישומים (ולא איורים) כחלק מהטקסט השלם, נתייחס לשינויים הוויזואליים הרבים שבגרסה הגרמנית של הספר, ננסה לעמוד על הסיבות לשינויים הללו, ונשאל אם ניתן להתייחס לאותם השינויים כאל חלק ממעשה התרגום. לבסוף נבחן כיצד, אם בכלל, משפיעים שינויים בטקסט ובתמונה על אופן הקריאה ב"חיבוק" ועל התקבלותו.

מקורות

בן־שחר, ר' (1995). תרגום דיאלוג ספרותי: היבטים תאורטיים ותיאוריים. בתוך: מ' בר־אשר (עורך).

מחקרים בלשון, ז', ירושלים. עמ' 193–217.

גרוסמן, ד' (2011). **חיבוק** (רישומים מ' רובנר). תל אביב.

טורי, ג' (1976). אקוויוואלנציה של יחידות ואקוויוואלנציה של טקסטים: לשאלת תיאור היחסים בין תרגום ומקור. **הספרות**, 23, 42–49.

Pym, Anthony, 2005. "Explaining Explication", in *New Trends in Translation Studies: In Honour of Kinga Klaudy, Krisztina Károly and Ágota Főris* (eds). Budapest: Akadémiai Kiado, pp. 29–34.

חוברת תקצירים

יעקב דולגופולסקי גבע

ידע מרחבי, התנהגות לשונית ושאלת השימוש במפות בארץ-ישראל המקראית

המפה היא תיאור גרפי, סימבולי של פני השטח במבט ממעוף הציפור – היא מן האמצעים הבולטים למסירה וללמידה של ידע מרחבי בעולם המודרני. העיסוק בשאלה אם המתבררים הארץ-ישראלים של הספרות המקראית והחיצונית השתמשו במפות גרפיות נפוץ הרבה פחות מן השימוש המטאפורי ב"מפה" במחקר של הטקסטים הללו, אבל דווקא זו השאלה שאני מבקש לענות עליה. מכיוון שבארץ ישראל לא נמצא אף שריד פיזי למפה גרפית מן האלף הראשון לפנה"ס, רוב החוקרים לא דנו כלל באפשרות שהיה שימוש בהן ואיש לא הציע תוואי מתודולוגי כלשהו לבירור השאלה. אני מציע תוואי כזה, הנשען על מחקרים מתחום הגיאוגרפיה הקוגניטיבית, מהם עולה שהשימוש במפות משנה את אופי הידע המרחבי של המשתמשים, וכן שהוא מותיר בהתנהגות הלשונית משקעים המעידים עליו. תרבות המשתמשת במפות תחשוב ותדבר על מרחב באופן מעט שונה מזה שמאפיין תרבות שאינה מכירה מפות. אינדיקציות מתחום השיח לשימוש במפות, שאני מציע לכנותן "צללי מפות", יכולות להילמד ממחקרים בתחומי הגיאוגרפיה הקוגניטיבית והבלשנות החברתית, וכן ממחקרים פילולוגיים השוואתיים, וניתן ליישמן לניתוח טקסטים עתיקים. אני מציע אפוא לענות על שאלת השימוש במפות בארץ-ישראל באלף הראשון לפנה"ס על-ידי גיבוש רשימה של צללי מפות וחיפוש אחריהן בטקסטים שנוצרו בארץ בתקופה זו. שימוש ניכר בשמות כיווני רוחות השמיים הוא דוגמא לצל מפה שכזה. החיפוש אחרי צללי מפות בספרות המקראית והחיצונית מגלה תמונה מורכבת. ברוב החיבורים צללי מפות נדירים מאוד, מה שמתיישב עם ההנחה המקובלת שמפות לא היו מוכרות בארץ-ישראל הקדומה. ואולם, בחיבורים מסוימים הן מצויות, ואף נפוצות למדי. איתור החיבורים שיש בהם עדות לשימוש במפות יכול אפוא להצביע על הקשרים היסטוריים מסוימים בהם היה שימוש במפות בארץ-ישראל באלף הראשון לפנה"ס.

מקורות

הראל, מ' (תשמ"ד). האוריינטציה הגיאוגרפית ושימוש המפה בלשון המקרא. *ישראל: עם וארץ*, א, 168-157.

Alexander, P. S. (1982). Notes on the 'Imago Mundi' of the Book of Jubilees. *Journal of Jewish Studies*, 33, 197-213.

MacEachren, A. M. (1991). The Role of Maps in Spatial Knowledge Acquisition. *The Cartographic Journal*, 28, 152-162.

Shimron, J. (1978). Learning Positional Information from Maps. *The American Cartographer*, 5, 9-19.

חוברת תקצירים

נטע דן

"גדוד מגיני השפה" – המסמכים הגנוזים

"גדוד מגיני השפה" נוסד בשנת 1923 והיה פעיל במשך מעט יותר מעשור. הגדוד פעל בעיקר בתל אביב, בחיפה ובירושלים, אך לפעילותו הענפה הייתה השפעה גם במקומות אחרים בארץ ומחוץ לארץ. מייסדיו היו תלמידים בני השכבות הבוגרות של גימנסיה "הרצליה", ובהדרגה הצטרפו אליהם צעירים נוספים.

עד היום היה המחקר על אודות הגדוד ופעילותו מצומצם, ונסמך בעיקר על תעודות שנשמרו בארכיונים ועל ריאיון עם אחד מבוגרי הגדוד בזקנתו. ואולם תהליך הדיגיטציה המואץ של מסמכים היסטוריים משנה את שדה המחקר ופותח פתח לכיווני מחקר חדשים. מאגר העיתונות ההיסטורית של הספרייה הלאומית חושף עושר עצום של מידע על הגדוד, שטרם נחקר; בדיקה של מסמכים בארכיונים מקומיים מגלה אף היא אפיקי פעילות חדשים של הגדוד; ראיונות השמורים באוסף בראדון בארכיון האקדמיה ללשון העברית מגלים צדדים נוספים של פעילות החברים בגדוד מגיני השפה; וכן ראיונות עכשוויים עם צאצאים של חברים בגדוד מגיני השפה שופכים אור על חשיבות החברות בגדוד – הן לחברים והן לדורות ההמשך.

בהרצאה אסקור את מצב המחקר של גדוד מגיני השפה ואציג את המקורות הארכיוניים שטרם נעשה בהם שימוש, ואשר מרחיבים במידה ניכרת את האפשרות לחקור את פעילות הגדוד. אראה כיצד המידע החדש שהתגלה על אודות הגדוד ופעילותו משנה כמה מהתפיסות שהיו מקובלות עד כה ביחס לגדוד מגיני השפה, ואתאר את חשיבותם של ראיונות עם צאצאים של חברים בגדוד כאפיק לאיסוף מידע ומסמכים בעלי ערך היסטורי.

מקורות

הלמן ע' (תשס"ח). **ים ואור הקיפוח: תרבות תל אביבית בתקופת המנדט**. אוניברסיטת חיפה.

שביט, ז' (2008). "תל-אביבי, דבר עברית: על ההצלחה החלקית של מהפכת העברית", **פנים** 45, עמ' 50–65.

שור, ש' (2000). **גדוד מגיני השפה בארץ ישראל 1923–1936**. מוסד הרצל לחקר הציונות וללימודה, אוניברסיטת חיפה.

שחורי, א' (תש"ן). **חלום שהפך לכרך**. אביבים.

חוברת תקצירים

דבורה הרפז ולימור ראובן

"המשורר הוא טכנאי שממקסס (מבשל) את ערוץ השירה עם שאר ערוצי השפה והטקסט האחרים" (מאירי, 2012) - על שירי יוסף שרון

המחקר שיוצג מתבסס על ההנחה שאומנות פוסטמודרניסטית עוסקת בשאלת ייצוג המציאות, או ליתר דיוק, באתגר הקשור בייצוג מציאות המורכבת מפרגמנטים של טקסטים בדויים או של ציטטות מיצירות שונות. חוקרים העוסקים בשאלת ייצוג המציאות (Badulescu, 2014 ; Hassan, 1986) טוענים שאחת הדרכים לעשות זאת היא באמצעות פרקטיקה היברידית שנוטה לחתור תחת המוסכמות האסתטיות ולערער מוסכמות הקשורות באמיתות ובייצוג.

מאירי (2012) טוען שתפקיד המשורר "לערבב" נכון את כל המרכיבים ואת מערכות המשמעות כדי ליצור שילוב נכון בשיר המשורר, לטענת מאירי (שם), מדומה לטכנאי שממקסס את ערוץ השירה עם שאר ערוצי השפה וטקסטים בסוגות שונות כגון, נאום, פטפוט, דו"ח, סרט וכדומה.

בגישה זו ניתחנו כמה משירי יוסף שרון. זיהינו ששירים אלה אינם מורכבים מז'אנר אחד ויחיד אלא ניזונים ממאפייני מספר סוגות, מה שמביא לקיומן של מספר מערכות משמעות בשיר.

הניתוח הבלשני-סגנוני העלה שבחירת המשורר בתבניות לשוניות נועדה לנתץ קונבנציות לשוניות באמצעות שימוש שאינו מקובל בסימני הפיסוק: נקודתיים, סימני שאלה וסוגריים עגולים. כן נמצא כי המשורר קורא תיגר על הגבולות שבין עולמו הפנימי והחיצוני וכן על הרטוריקה המאפיינת טקסט לירי. נמצא שהשירים בנויים כקולוז'ים, נעדרי קשרים לוגיים ביניהם, ומאופיינים בעמימות רבה ובחידתיות, המתבטאת בקרעי ידע, האופייניים לשירה היברידית (Hassan, 1986).

השירים נותחו כשילוב שבין תורת הספרות ועקרונות בלשניים-סגנוניים. העשוי לחזק קשר שבין חוקר הלשון וחוקר הספרות, לטענת בן-שחר (2019).

מקורות

בן-שחר, ר' (2019). על הנתק שבין חקר הלשון לחקר הספרות. בתוך ר' בן-שחר (מחברת): **לשון סופרים ולשון הספרות**. בני ברק: הקיבוץ המאוחד; תל אביב: ספרית פועלים 7-29.

מאירי, ג' (2012). שירת מופע. **הר געש סמפטי**. הוצאת הקיבוץ הארצי. 81-100.

Badulescu, D. (2014). The Hybrids of Postmodernism. *Postmodern Openings*, Volume 5, Issue 3, September, pp: 9-20.

Hassan, I. (1986). Pluralism in Postmodern Perspective. *Critical Inquiry*, Vol. 12, No. 3, pp. 503- 520.

חוברת תקצירים

עינת טרכטמן

השימוש בסמן השיח "כָּאִילוּ" על ידי דוברי רוסית בישראל

מחקר מדעי אודות שאילה פרגמטית הוא צעיר במיוחד. לשאילת פריטים משפת תקשורת דומיננטית לשפת אימם של המהגרים הוקדשה ספרות מחקר ענפה. לעומת זאת, שאילה פרגמטית משפת האם של דוברים לשפת היעד, L2 של הדוברים, היא תחום שהמחקר אודותיו מצומצם יותר (פרינס, 1988; משלר, 2000). בפרט, נושא השימוש של דוברי רוסית ילידיים בסמני השיח העבריים ואפשרות לשאילה פרגמטית מרוסית לעברית בתחום סמני השיח נחקרו מעט מאוד בשל היעדר קורפוס שיחות מוקלטות בעברית של דוברים מקבוצת היעד.

המחקר שלי בוחן כיצד דוברי רוסית ילידיים מגל העלייה של שנות ה-90 משתמשים ב'כאילו' ובוחן את ההשפעה של המקבילה הפרגמטית ברוסית 'tipa' (לזרבה, 2020; קוליאסבה 2011) על הופעת תפקידים חדשים של 'כאילו' בשימוש דוברי רוסית ילידיים.

בהרצאתי אדון במאפייני השימוש בסמן השיח העברי "כאילו" על ידי עולים מברית המועצות לשעבר, בהתבסס על קורפוס של שיחות מוקלטות. הקורפוס ששימש למחקר זה מבוסס על יותר מ-17 שעות של שיחות בין-אישיות מוקלטות. הנתונים נאספו מ-50 אנשים בגילאי 18-70 שעלו לישראל בגיל 12 ומעלה, והם מתגוררים בישראל לפחות 10 שנים. בקורפוס נמצאו 401 מופעים של 'כאילו'.

ממצאי המחקר חשפו 11 תפקידים פרגמטיים שלא נדונו במחקרים קודמים על "כָּאִילוּ" בשימוש דוברי עברית ילידיים. 6 תפקידים מתוך 11 לא תועדו עד כה במחקרים על דוברי עברית ילידיים (זיו, 2006; משלר, 2009a; 2009b). על מנת להבין טוב יותר את הגורמים להבדלים בין השימוש של דוברי רוסית ילידיים לשימוש של דוברי עברית הילידיים, תפקידיו של 'כאילו' הושוו לאלו של סמן השיח הרוסי המקביל לו "tipa". אציג את השפעתו של "tipa" על הופעתם של תפקידים חדשים של 'כָּאִילוּ' בשימוש של דוברי רוסית ילידיים, כמו גם מאפיינים פרגמטיים חדשים של אותם תפקידים שכבר נדונו בספרות. לבסוף, אעלה את האפשרות שהשימוש קיים גם בעברית הכללית, שכן דוברי רוסית ילידיים מהווים חלק נכבד מאוכלוסיית דוברי העברית בישראל.

חוברת תקצירים

בת-ציון ימיני

השימוש המרובה במילת הניגוד אבל – אמצעי לביטוי הקונפליקטים בשירי יהודה עמיחי

יהודה עמיחי הוא אחד המשוררים ששירתם מקיפה את כל תחומי החיים. נושאי שיריו העוסקים בילדות, אהבה, מלחמה, מוות ואלוהים, משקפים לקורא חוויות אישיות ונושאים אוניברסליים המשותפים לכל בן-אנוש. לפי גולד (1994: 13), בשירי עמיחי יש ירידה מן השגב השירי אל לשון היומיום, ובמקביל מעבר מן הלאומי אל האישי. לדעת ברזל (1979: 355), בדרך זו הוא מפקיע מהקשרם מילים, משפטים, חלקי פסוקים, פתגמים, השפלות וכיו"ב ומשבצם בתבנית חדשה. בהרצאתי אציג סוגל סגנוני בולט בספרו האחרון "פתוח סגור פתוח" (1998) ואצביע על הקשר בינו לבין תוכני שירתו.

בספר "פתוח סגור פתוח" עמיחי מתבונן בחיים, מנתח את הקורות אותו ואת יקיריו בעבר ומסכם את חייו תוך אזכורים רבים של לשון התנ"ך. הספר כולל 22 שירים שכל אחד מהם מקבץ בתוכו שירים קצרים וארוכים הנוגעים בכותרת הראשית של הקובץ ומספרים על זיכרונות, חוויות, ורגשות שונים. מספר השירים בכל הקבצים הוא 296. עיון מעמיק בשיריו העלה כי שרוב השירים עוסקים בעימות בין רעיונות, ניגודים והפכים. שימוש רב וחריג בהיקפו במילת הניגוד 'אבל'. מילית זו אומנם רווחת גם בשיריו המוקדמים אך לא בשיעור כזה. יש מילות ניגוד נוספות בשירתו: אך, אלא ו-ו' הניגוד, אך 'אבל' עולה עליהן בהיקפה. בבדיקה יסודית בספר המונה 174 עמודים, נמצאו 107 מתוך 138 היקרויות של 'אבל'. עיון מעמיק נוסף העלה שבניגוד למשוררי דור המדינה, עמיחי משתמש תמיד במילות הניגוד להבעת ניגוד רעיוני, ולא בתחבולה הרווחת בשירה הצעירה שעליה הצביעה פרוכטמן (תש"ס: 47) – שימוש במילות קישור לא בקשר הלוגי המתאים להקשר.

עמיחי שנוлд למשפחה דתית וחונך על ברכי הדת, נטש בבגרותו את חיי הדת בעקבות אימי השואה, מלחמת השחרור וחוויות טראומתיות בחייו האישיים. בשירים רבים, ובעיקר בספר האחרון, הוא מתריס נגד האל על שזנח את עמו והפקיר את בניו לזוועות הנאצים, ובה בעת איננו כופר בקיומו ומכיר בגדולתו. רגשות אמביוולנטיים אלה מתרצצים בתוכו ומייסרים אותו לאורך כל חייו הבוגרים, ולכן ברוב השירים בספר רווחת מאוד מילת הניגוד 'אבל'. עמיחי הנמנה עם ראשוני הכותבים שירה צעירה, שובר מוסכמות כתיבה רבות של שירי דור המודרנה בדרכו הייחודית, אך בשימוש במילות הניגוד, ובייחוד ב'אבל', הוא נשאר נאמן למשמעות המקורית.

מקורות

ברזל, ה' (תשמ"ג). משוררי בשורה. תל-אביב: יחדיו.

גולד, נ' (תשנ"ד). לא כבדו. ירושלים ותל-אביב: הוצאת שוקן.

עמיחי, י' (תשנ"ח). פתוח סגור פתוח. ירושלים ותל-אביב: הוצאת שוקן.

פרוכטמן, מ' (תש"ס). לומר זאת אחרת. באר שבע: אוניברסיטת בן גוריון בנגב.

חוברת תקצירים

יפה ישראלי

תרגום הפיוט "יעירוני רעיוני" לארמית חדשה בלהג יהודי סקז שבכורדיסטן האיראנית

"יעירוני רעיוני" הוא אחד מפיוטי הסליחות לחודש אלול ולעשרת ימי התשובה שחיבר רבי יהודה הלוי (1075-1141). בהרצאה זו נציג לראשונה תרגום פיוט זה לארמית חדשה בלהג יהודי העיר סקז שבכורדיסטן האיראנית, הנמצאת במערבה ובצפון מערבה של איראן וגובלת באזרבייג'ן (צפון) ובכורדיסטן העיראקית (מערב). גרסת התרגום שלפנינו אינה התרגום המקורי אלא העתקה מהמחצית הראשונה של המאה העשרים. אין בידינו תרגום של פיוט זה בלהגים האחרים של הארמית החדשה היהודית.

הארמית החדשה היהודית על שלל להגיה משתייכת לענף הצפוני-מזרחי של משפחת הארמית החדשה. ניתן לחלק להגים אלה לשלוש קבוצות עיקריות: קבוצת *"lišana deni"* [= הלשון שלנו] - להגים שממערב לנהר ז'אב הגדול (יובלו של החידקל), בצפון-מערב עיראק, סמוך לגבול תורכיה ובתורכיה; קבוצת להגי "טראנס-ז'אב" - להגים שממזרח ומדרום מזרח לנהר ז'אב הגדול. וביתר פירוט בכורדיסטן העיראקית במחוזות ארביל וסולימניה, בכורדיסטן האיראנית ובאזרבייג'ן האיראנית והאזורים הסמוכים לה בתורכיה; קבוצה קטנה של להגים שבצפון עיראק, המהווים קבוצת ביניים בין שתי הקבוצות האחרות.

ההרצאה תתמקד ביחס שבין המקור העברי לתרגום: תרגום הפיוט לארמית חדשה בלהג יהודי העיר סקז, נכתב בדרך המקובלת בתרגומי פיוטים לארמית חדשה. המתרגם שומר על מבנה הפיוט במקור העברי המכיל חמש מחרוזות, אך אינו חורז בחרוז פנימי את הצלעיות הימניות של כל מחרוזת בפיוט, וגם האקרוסטיכון אינו נשמר. כדי לשמור על החריזה החיצונית של כל מחרוזת, נאלץ המתרגם להוסיף גם מילים שאין להן מקבילה או אפילו רמז במקור העברי; כמצופה מתרגום של פיוט שלשונו העברית קשה, קצרה ואלפיתית, מסתפקת לרוב ברמזים למקורות מקראיים ומדרשיים, גם התרגום שלפנינו סוטה לעיתים קרובות מתרגום מילולי, כדי לנסח את הדברים בלשון פשוטה לקוראיו ולשומעיו. פשוט והסבת המובלע למפורש נחשבים לכוללים (אוניברסלים) תרגומיים; המתרגם ער לשיבוצים מן המקורות המקראיים שבמקור העברי, והוא מתרגם על פי מסורת התרגום של פסוקים אלה בעדתו, העוברת מדור לדור על ידי מלמדי תינוקות של בית רבן.

לסיום, הרצאה זו באה להוסיף נדבך צנוע בחשיפה ובתיעוד של הספרות שנכתבה בארמית חדשה בלהג יהודי סקז או שתורגמה אליה מעברית, אותה חוקרת אני באופן אינדיבידואלי.

מקורות

חזן, אפרים (תשע"ז) "תהליך היצירה כדרך עיצוב בשירת השבח של רבי יהודה הלוי", שירת ההגות: עיונים ביצירתו של ר' יהודה הלוי, בעריכת א' חזן וד' שוורץ, רמת גן, עמ' 13-23.

טורי, גדעון (תשמ"ח). "הדרך ליגן עדן התחתון" רצופה כוונות טובות: מטקסט גרמני דרך דגם רוסי לטקסט עברי בשירת הילדים של ביאליק", מעגלי קריאה 17, בעריכת א' כהן וי' שורץ, חיפה, עמ' 17-30.

Chesterman, Andrew (2011). "Translation Universals", in *Handbook of Translation Studies, Volume 2*, Yves Gambier and Luc van Doorslaer (eds). Amsterdam: John Benjamins, pp. 175-179.

חוברת תקצירים

אורי כהן, פלג גורודיסקי ויהודית הנשקה

אֲחֻזָּה בְּסִנְסֵנִי: דיגלוסיה פונולוגית של יוצאי תימן בישראל כיום

קריאת כתבי הקודש במסורת תימן נודעה בשמירתה הקפדנית על מימושים פונולוגיים ייחודיים. עם העלייה לארץ השתלבו יוצאי תימן בארץ הן מבחינה אידאולוגית הן מבחינה חברתית, ואימצו בדיבורם היום יומי את המבטא הישראלי שהתקבל בארץ, כמו יתר קהילות ישראל אשר הזדהו עם המפעל הציוני. עם זאת, מחקר לשוני-חברתי שערכנו בקרב ישראלים ילידים ממוצא תימני מציג תמונה מורכבת יותר. על אף הזדהותה של האוכלוסייה התימנית עם מדינת ישראל וערכיה והתערותה בה, היא ממשיכה לשמר את מסורת הקריאה הקדומה שהילכה בקרב עדה זו בגולה. השימור מתקיים בכמה ערוצים: משפחה, בתי כנסת ומוסד ה'מארי'.

מחקרנו מבקש לבחון את שימורה של מסורת ההגייה התימנית בכתבי הקודש במאה ה-21 בישראל. במחקר השדה השתתפו 21 גברים דתיים לאומיים ילידי ישראל ממוצא תימני (רחוק) בגיל 13-42 שקראו שני קטעים: טקסט ליטורגי וטקסט עברי בן-זמננו. כמו כן הם ענו על שאלון מטה-לשוני. בניתוח הממצאים התמקדנו במימוש העיצורים שבפי המשתתפים. גילינו כי בקרב יוצאי תימן שומרי המסורת מתקיימת דיגלוסיה פונולוגית, מערכת הגייה ליטורגית הנשמרת בצד מערכת ההגייה של העברית הישראלית, תוך מגע מתמשך והשפעה הדדית ביניהן. בהרצאתנו נציג את הסוגייה בכללותה, את הממצאים ואת הניתוחים הסטטיסטיים המאששים את חיותה של מסורת תימן בישראל בקרב ילידי הארץ. נעלה בקצרה אף שאלות באשר לגורמי השימור והשינוי במסורות של לשונות מיעוט.

מקורות

מורג, ש' (תשכ"ג). העברית שבפי יהודי תימן. ירושלים.

גפטר, ר' (תשע"ט). "שינוי לשוני ועמידות לשינוי: הגיית העיצורים הלועיים בקהילה התימנית בראש העין". שינוי ושונות בלשון.

הנשקה, י' (תשפ"ה). "מימוש חיי"ת בעברית בת זמננו: בחינה חברתית ובלשנית". מחקרים בלשון כא-כב.

Ferguson, C. A. (1959). Diglossia. Word, 15, 325–340.

חוברת תקצירים

איילת כהן

מעתיקי הגאים בהערותיו של רב סעדיה גאון בפירושו למקרא

מעתיקי הגאים הוא שינוי שיטתי המתרחש בהגייה של עיצורים או תנועות בשפה טבעית. אפשר להבחין במעתיקי הגאים בהשוואת רבדים היסטוריים שונים של שפה כלשהי או בהשוואת שתי שפות שהתפצלו בעבר משפה אחת.

תופעת מעתיקי הגאים התרחשה בשפות השמיות. ההנחה הבסיסית של הבלשנות המשווה היא כי התופעה אינה שרירותית אלא קבועה ובעלת חוקיות. בעברית המקראית חלו מעתיקי הגאים, ורב סעדיה גאון עמד על התופעה בהערותיו הפרשניות לספרי המקרא.

מטרת המחקר הייתה לבדוק את התייחסותו של רב סעדיה גאון בפירושו הערבי למקרא לעניין מעתיקי ההגאים לסוגיהם בלשון המקרא. יש לציין, כי בדרך-כלל הערותיו הלשוניות של רב סעדיה בפירושו מתייחסות לתרגומו הערבי למקרא (תפסירי), ולמעשה מטרתן להסביר ולהצדיק את תרגומו, שלעיתים קרובות סוטה מהמשמעות הרגילה לכאורה של לשון המקרא.

עלפי שיטתו הבלשנית של רב סעדיה, ההגאים נחלקים לחמש קבוצות על-פי מקום החיתוך בחלל הפה: א) אהח"ע; ב) בומ"ף; ג) גיכ"ק; ד) דטלנ"ת; ה) זסצר"ש.

המחקר התבסס על קריאת הערותיו הפרשניות של רב סעדיה לתרגומו לספרי המקרא (בראשית, שמות, ישעיה, משלי, איוב, חמש מגילות [למעט קהלת] ודניאל), תוך בחינת התייחסותו לסוגי המעתיקים על-פי חלוקתם הפונטית. כמו כן נעזרתי בחיבורי הבלשניים האחרים שיש להם נגיעה לפירושו וכן בספרות מחקרית מגוונת.

להלן שתי דוגמאות למעתיקי הגאים שנמצאו במחקר:

1. מעתיקי הגאי הגרון: מעתיק של צורן הבניין - מעתיקי הא-אלף התימני <אָתְחָפֶר > [דברי הימים ב כ 25]. דברי רב סעדיה בפתחה לפירוש ס' בראשית: "האלף עומדת במקום ההא (כאמרך): 'אָתְחָפֶר יְהוֹשֻפֵט' [דברי הימים ב כ 25] 'הָאָדָרֶשׁ אָדָרֶשׁ' [יחזקאל יד 4].
 2. מעתיקי הגאי השיניים: מעתיק סמך/שין <צדי. 'אֶלְהִי פִלְטָנִי מִיַד רָשָׁע מִכֶּפֶץ מַעֲגֹל וְחֹמֶץ' [תהלים עא 4] <חֹמֶץ >. מפרש שם רב סעדיה: "פירשתי חֹמֶץ [תהלים עא 4] – כ'אין כמו חומס', כי שני הגיים אלה [סמך/שין וצדי] מתחלפים כמו: יִשְׁחָק – יִצְחָק" [תהלים לו 13].
- בהרצאה אציג את חלוקת מעתיקי ההגאים, ואעלה ממנה מסקנות לגבי דרך עבודתו של רב סעדיה גאון בפירושו למקרא.

מקורות

דותן, א' (תשנ"ז). אור ראשון בחכמת הלשון - ספר צחות לשון העברים לרב סעדיה גאון, מבוא ומהדורה מדעית. כרכים א-ב. האיגוד העולמי למדעי היהדות, קרן הרב דוד משה ועמליה רוזן.
בלאו, י' (תש"ע). תורת ההגה והצורות של לשון המקרא. האקדמיה ללשון העברית.
כהן, א' (2025). הערות לשוניות בפרשנות רב סעדיה גאון לספרי המקרא. ראובן מס.
סעדיה (תשל"ב). פירוש ספר יצירה, מהדורת יוסף קאפח. הועד להוצאת ספרי רס"ג.
צוקר, מ' (תשמ"ד). פרושי רב סעדיה לבראשית. בית המדרש לרבנים באמריקה.

חוברת תקצירים

איילת כהן

"ספרי תמה": פרשנות הטקסט בשיח פנים-מקהלתי

שורש המילה "מקהלה" מעיד על מהותה: אנשים נקהלים כדי לשיר בצוותא, כקבוצה מבצעת, המתגבשת לעתים גם לכדי קהילה. הצלחתה טמונה בקשב הדדי ובפעולה מתואמת: כל אחד מהשרים ומהשרות הוא גם קהלו המידי של האחר, והזמרים מכוונים עצמם להשתלב בכלל באופן שיעניק לשירה "צבע" אחיד, אך גם ישמור על הגוון המיוחד לכל אחד מהקולות. המאמץ המשותף הזה, המתקיים בפרקי הזמן הקבועים המוקדשים לחזרות, מעצב דפוסים שונים של חברות בקרב חברי המקהלה, ותורם לפרט ולקבוצה מבחינה אסתטית, חושית, פיזית, וחברתית (Luhrs, 2015). כך גם משמשת המקהלה כגוף מבצע, יוצר ופרשני כאחד.

מטרת ההרצאה לבחון את הדינמיקה והמהלכים הפרשניים (Tsui, 2012) המתרחשים בתוך מקהלה סביב טקסט, שמעלה קשיים בתחום הבנת הנקרא, ההגייה והדרישה לעמידת-ביצוע קפואה, כשמדובר בלחן, שהקצב המיוחד לו הוא אחד מתכונותיו המהותיות. מקרה המבחן הוא העיבוד למקהלה של צבי שרף (1997) לפיוט ספרי תמה מאת סעדיה בן עמרם (המאה ה-17), שלחנו תימני עממי, ולביצועו בפי חברי מקהלת קאפֶּלֶטָה הירושלמית בשנת 2025. אתמקד ברמות שונות של הבנה, לימוד הדדי ופרשנות שמובילים לביצוע, שעיקר ייעודו להקפיד על רוח העיבוד המוסיקלי ולשמר את הייחוד שבקצב ובתנועה, תוך ניסיון להתייחס לאופן ההגייה התימנית, שמופיע בתווים בתעתיק לועזי (Merlino, 2014).

על בסיס תמלול שיחות פנים-מקהלתיות שתועדו בתצפיות משתתפות בחזרות ובקונצרטים של המקהלה, תתמקד ההרצאה בשיחות סביב הטקסט ובהגייה התימנית, שמציבים אתגר לא פשוט לקבוצה שרוב חבריה אשכנזים, וששפת האם של רבים מהם אינה עברית. בשיחות אלה הציעו המשתתפים פרשנות לטקסט, מהבהרת הנאמר ועד לדיון בתוכן, קידמו ניסיון לחקות את ההגייה המקורית תוך כדי היעזרות בבעלי ידע מחוץ למקהלה, והציעו פרשנות ביצועית לקצב באמצעות הוספת צלילי הקשת אצבעות לליווי המקצועי בפסנתר, שאליו הצטרפו זמרות מתוך המקהלה בגיטרה ובתוף. מרכיב פרשני נוסף הוצע עם חילופי התפקידים המסורתיים: הפסנתרן נטל על עצמו את תפקיד המנצח, ואילו המנצחת ליוותה את הביצוע בפסנתר. לבסוף, אתייחס גם לביצוע השיר באולם בית הכנסת האורתודוקסי המודרני הירושלמי "כל הנשמה" שבחללו מתקיימות החזרות המקהלה, ולמשמעות מאפייני הטקסטים של המקום (Fous, 1995).

מקורות

Daugherty, James F. (2001). On The Voice: Rethinking How Voices Work in a Choral Ensemble. *The Choral Journal*, 42(5), 69–75 .

Fous, Kirk W. (1995). Community contested, imagined, and performed: cultural performance, contestation, and community in organized-labor social drama", *Text and Performance Quarterly* (2): 79-98.

Luhrs, Ryan Robert (2015). *Singing for Social Harmony: Choir Member*

Perceptions during Intergroup Contact. A Dissertation submitted to the College of Music in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy, Florida State University, USA.

Merlino, S. (2014). Singing in "another" language: how pronunciation matters in the organisation of choral rehearsals. *Social Semiotics*, 24(4), 420–445 .

Tsui, Cynthia Sau-kuen (2012). The Authenticity in 'Adaptation': A Theoretical Perspective from Translation Studies, in Raw, Laurence (ed.). *Translation, Adaptation and Transformation*. London and New York: Continuum, pp. 54–60.

חוברת תקצירים

ליאור לקס

דונאטסים מקסימימים למורותים: עיון בדפוס הריבוי הכפול בעברית

המחקר בוחן שימוש בריבוי כפול כמודגם במשפטים הבאים.

(1) מחפשים קליפסים לשיער?

<https://www.welldan.co.il/%D7%A7%D7%9C%D7%99%D7%A4%D7%A1%D7%99%D7%9D-%D7%9C%D7%A9%D7%99%D7%A2%D7%A8?pagesize=12>

(2) יש ילדימות שמרגישים פשוט נורא.

<https://ahinoamblog.wordpress.com/2016/03/03/%D7%94%D7%99%D7%9C%D7%93-%D7%9C%D7%90-%D7%A8%D7%95%D7%A6%D7%94-%D7%9C%D7%94%D7%AA%D7%97%D7%A4%D7%A9/comment-page-1/>

(3) בכל זאת, בחורמים: כדאי להתארגן גם על מתנה. <http://belondonyesh.co.il/more/1846>

המילה קליפסים (1) כוללת את סופית הריבוי באנגלית s וסופית X ים, המילה ילדימות (2) מכילה סופית X ים ו- X ות, ואילו בחורמים (3) מכילה שתי סופיות X ים. מטרת המחקר היא לזהות את הגורמים לשימוש זה וההגבלות עליו. המחקר מבוסס על איסוף יזום של דוגמאות מן המרשתת. ההרצאה תבחן שלושה דפוסים של ריבוי כפול.

מילים שאולות

מחקרים קודמים בחנו מקרים שבהם מילה הנשאלת בצורת הרבים נתפסת בעברית כיחיד, וסופית הרבים מצטרפת אליה, למשל ברקס-ברקסים, בורקס-בורקסים (שורצולד 1991, 2018, רביד 1995). דוברי עברית ככל הנראה אינם מכירים את היחיד בשפת המקור. המחקר הנוכחי בוחן מקרים שבהם קיים שימוש בצורת היחיד של המילה השאולה, לצד שלוש צורות ריבוי, כמודגם עבור פנקייק (4): צורת יחיד + צורן עברי (4א), צורת הריבוי המקור (4ב), וריבוי כפול (4ג).

(4) א. פנקייקים עם סירופ מייפל

<https://www.import4u.co.il/%D7%A4%D7%A0%D7%A7%D7%99%D7%99%D7%A7%D7%91%D7%A8%D7%A0%D7%A8%D7%93%D7%A1>

ב. פנקייקס עם סירופ מייפל <https://www.youtube.com/watch?v=fTTeCt0ToII>

ג. פנקייקסים עם סירופ מייפל <https://xnet.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5864224,00.html>

עיון בדוגמאות מסוג זה מראה כי השם השאול בצורת הרבים משמש בקרב חלק מהדוברים כמעין שם קיבוצי לציון סוג, ולא כצורת רבים בלבד, ועל כן מתאפשרת תוספת סופית ריבוי.

שימוש בסופית רבים ורבות

שימוש זה קיים במקביל לשימוש בנקודה הרב-מגדרית לציון צורה ניטרלית. להבדיל משימוש בנקודה (ילדים.ות), נראה כי במקרים כמו (2) מדובר ביחידה אחת שאמנם מתועדת בעיקר בכתב, אולם אין מן הנמנע שתופיע גם בלשון דבורה. לריבוי כפול זה קיימות סיבות חברתיות אידיאולוגיות (גפטר ומור 2023), והדבר נעשה מתוך מודעות לשונית.

שימוש כפול בסופית X ים

חוברת תקצירים

שימוש זה קיים בעיקר במילים בעלות מטען סמנטי חיובי. בדומה לסופיות הקטנה, מבנה זה לרוב מציין דבר מה חמוד ומשמש בעיקר בצורות פנייה (5).

(5) אהלן חמודים! מתרגשים ומחכים להופעה

https://www.facebook.com/Tammybenhadar/posts/517874965064204/?locale=hi_IN

ניכר כי השימוש בריבוי כפול מהווה מנגנון לשוני יצרני ופעיל המשמש למטרות שונות. ניתן לנבא באופן חלקי את השימוש בו על סמך גורמים סמנטיים, תחביריים וחברתיים.

מקורות

שורצולד, א', ר'. 2018. מחקרים בעברית בת זמננו. ירושלים: האקדמיה ללשון העברית.

Gafter, R.J., & U. Mor. 2023. Prescriptive language ideologies in Modern Hebrew. In J. C.

Beal, M. Lukač & R. Straaijer (eds.), *Routledge Handbook of Prescriptivism*. London:

Routledge. 304–320 (DOI: 10.4324/9781003095125-21)

Ravid, D. 1995. *Language change in Child and Adult Hebrew: A Psycholinguistic Perspective*.

Oxford: Oxford University Press.

Schwarzwald. O.R. 1991. Grammatical vs. lexical plural formation in Hebrew. *Folia*

Linguistica XXV(3/4), 577-608.

חוברת תקצירים

מלכה מוצ'ניק

השימוש בלשון שוויונית בעברית ובספרדית

בעברית ובספרדית, כמו גם בשפות אחרות, פותחו בעשורים האחרונים צורות שונות של שפה שוויונית במטרה להימנע משימוש מגדרי מפלה (García Negroni & Hall 2020). חלקי הדיבר המבדילים בין צורות זכר ונקבה בספרדית הם שמות עצם, שמות תואר וכינויי גוף. בעברית, לעומת זאת, יש הבחנה גם בפעלים, בצורות בינוני, במילות יחס נטויות ובשמות מספר (מוצ'ניק 2022, 2015) (Muchnik).

לשימוש בלתי מפלה בעברית אפשר להשתמש בצורות כפולות, כגון חברים/חברות, חברים וחברות (או בסדר הפוך). קיימות גם צורות מקוצרות, ובהן חברים/ות, חברים.ות או חברימות. גם בשפה הספרדית משתמשים בצורות כפולות, כגון amigos y amigas, amigos/amigas, וכן באות e (amigues) ובצורות המיוחדות @ (amig@s), x (amigxs) או * (amig*s).

האקדמיה ללשון העברית וכן האקדמיה המלכותית הספרדית מתנגדות בתוקף לשימוש בכל הצורות המקוצרות. בשני המקרים, טענת האקדמיות היא שצורות זכר בלתי מסומנות הן גם צורות גריות, ולכן הן יכולות להתייחס לקבוצות מעורבות ולאנשים מכל מין.

בהרצאה אציג תוצאות של מחקר דיגיטלי ואנונימי, כמותי ואיכותני, שערכתי בקרב 36 מורים לספרדית במכון סרוונטס בתל אביב ובבתי ספר בערים שונות, וכן בקרב 58 מורים וסטודנטים ללשון העברית מאוניברסיטת בר-אילן. המשתתפים נשאלו האם הם משתמשים בצורות שוויוניות בספרדית ובעברית, והם אף התבקשו להסביר את בחירתם ולנמק אותה.

התוצאות מראות שלגבי שתי השפות הצורה המועדפת בקרב רוב הנשאלים, הן הלומדים והן המלמדים, היא השימוש הכפול, חברים וחברות או amigos y amigas. על פי תשובותיהם מתברר שהסיבה לשימוש זה אינה רק הרצון להזכיר את שני המינים, אלא בעיקר הרצון להשתמש בצורות נכונות מבחינה דקדוקית. יתר על כן, ההסברים שניתנו מצביעים על הימנעות מודעת מצורות המשבשות או מעוותות את הלשון.

מקורות

מוצ'ניק, מלכה. 2022. שפה – חברה – תרבות. רעננה: האוניברסיטה הפתוחה, כרך 1, פרק 4.

García Negroni, María Marta y Beatriz Hall. 2020. "Procesos de subjetivación y lenguaje inclusivo". *Literatura y Lingüística* 42, 275-301.

Muchnik, Malka. 2015. *The Gender Challenge of Hebrew*. Leiden: Brill.

חוברת תקצירים

רמה מנור ואסמהאן מסרי-חרזאללה

הכשרת סטודנטיות פלסטיניות להוראת עברית במזרח ירושלים

הרצאה זו בוחנת את ציפיותיהן של סטודנטיות פלסטיניות ממזרח ירושלים, דור ראשון להשכלה גבוהה, מתוכנית ההכשרה "לשון עברית לדוברי ערבית" שהן לומדות באוניברסיטה העברית בירושלים. התוכנית המוצעת מהווה יוזמה ייחודית להכשרת מורות פלסטיניות להוראת עברית בבתי הספר במזרח ירושלים, אזור שבו העברית ממוקמת בלב המתח הפוליטי והתרבותי, ולעיתים נתפסת כשפת כוח וכסמל למסד הישראלי (Masry-Herzallah & Cohen, 2023). טענת החוקרות היא שציפיות הסטודנטיות מתוכנית ההכשרה ועצם הפיכתן למורות לעברית בבתי ספר ערביים במזרח ירושלים מושפעות משלל גורמים: היסטוריים, חברתיים-תרבותיים ופוליטיים ייחודיים להקשר הירושלמי, היות שהשפה העברית נמצאת בליבת המורכבות הפוליטית, והייתה התנגדות רבת השנים להוראתה במערכת החינוך הציבורית במזרח ירושלים.

גישת המחקר היא איכותנית-פרשנית, המתבססת על ראיונות עומק חצי מובנים עם 12 משתתפות. הראיונות נותחו באמצעות הגישה האקולוגית של ברונפנברנר (Bronfenbrenner 1979; 2005) המדגישה את השפעתם של גורמים חברתיים-תרבותיים ופוליטיים על תהליכי זהות ולמידה.

ממצאי המחקר מעלים ארבע תמות מרכזיות: (1) פיתוח זהות אישית ומקצועית ראשונית סביב הוראת העברית, הנתפסת על ידי הסטודנטיות ככלי לניעות אישית ולחיזוק תחושת המסוגלות; (2) צורך בתמיכה רגשית ופדגוגית מצד סגל ההוראה כדי לגשר על חסמי השפה והפערים התרבותיים; (3) השגת שליטה בעברית כמנוף להתפתחות אקדמית ולשונית; ו-(4) רצון להשתלב במערכת החינוך במזרח ירושלים כמורות לעברית ולשנות את עמדות החברה הפלסטינית כלפי השפה העברית. ממצאים אלו מספקים נקודות מבט מגוונות על האופן שבו הסטודנטיות מאמצות את תוכנית ההכשרה ומביעות את ציפיותיהן ממנה. במרכז החוויה הלשונית עומדת הדואליות שביחסי הסטודנטיות לעברית: מצד אחד העברית נתפסת כ"שפת האחר", ומצד שני היא אמצעי להשתלבות בחברה, לתקשורת עם האזרחים הישראליים ולהעצמה (Yair & Alayan, 2009). לימוד העברית עבורן אינו רק רכישת כלים לשוניים אלא גם תהליך של מגע תרבותי, תרגום זהותי ומשא ומתן עם מרחב חברתי מורכב.

לממצאים תרומה קונספטואלית באשר לציפיותיהן של אוכלוסיות מיעוט בהשכלה גבוהה, והם מצטרפים למחקרים בודדים העוסקים בשילוב סטודנטים פלסטינים בירושלים באקדמיה הישראלית. במישור המעשי, למחקר תרומה חשובה לקובעי המדיניות במוסדות האקדמיים בבואם לתכנן תוכניות הכשרה ייחודיות לאוכלוסיות מוגדרות.

מקורות

Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Harvard University Press.

Bronfenbrenner, U. (2005). *Making human beings human: Bioecological perspectives on human development*. Sage.

Masry-Herzallah, A., Cohen, A. (2023). Agents of change or collaborators?: The first Palestinian students from Eastern Jerusalem studying to become Hebrew teachers in an Israeli university. *Pedagogy, Culture and Society*.

Yair, G., & Alayan, S. (2009). Paralysis at the top of a roaring volcano: Israel and the schooling of the Palestinians in East Jerusalem. *Comparative Education Review*, 53, 235–257.

חוברת תקצירים

אורי מור

התקן העברי, לשון המקורות ורדיפת אחידות: שגיאות שאינן שגיאות בכתיבתו של זאב בן־חיים

חוקר העברית והארמית רב ההישגים זאב בן־חיים (1907–2013), שהיה המזכיר המדעי של ועד הלשון, נשיא האקדמיה ללשון העברית וממכונני המילון ההיסטורי ללשון העברית, נודע בבקיאותו המופלגת בעברית לרבדיה ובלשונו המשובחת והעשירה. בחינת העברית שהשתמש בה במחקריו (משנת תרצ"ו עד שנת תשס"ח) מגלה קבוצה לא קטנה של תופעות שאינן מתיישבות עם הנהוג בעשורים האחרונים בשדה עריכת הלשון: "בוודאי ש" (במקום "ודאי ש" או "בוודאי"), "המדובר ב" (במקום "מדובר ב"), "בניגוד ל" (במקום "שלא כ") ועוד הרבה. רובן בתחום התחביר, הסגנון ושימוש המילים, שהוא כידוע כר נרחב להבדלי טעמים ולחילוקי דעות. כל תופעה מעמידה פרשה לעצמה, אבל יחד הן מצטרפות למסכת שלמה המעוררת שאלות רחבות, מקצתן פילולוגיות או נורמטיביות ומקצתן סוציולשוניות.

בהרצאה ייבחן הממצא המפתיע הזה לאור ספרות התקן העברית, ההקשר המקצועי והתרבותי שבתוכו פעל בן־חיים והשקפתו באשר ללשון המקורות העבריים ולתפקידי האקדמיה ללשון העברית. אפיון סגנונו ועמדותיו של בן־חיים אינו המטרה העיקרית של העיון, אלא ההתבוננות הממוקדת באחת הדמויות המשפיעות ביותר בתחום תכנון הלשון בישראל, בשיקוליה ובמעשיה, תשמש לזיהוי גורמים ותהליכים שעיצבו ושעודם מעצבים את שיח התקן העברי ואת התפיסות הגלומות בו.

מקורות

בן־חיים, זאב, במלחמתה של לשון, ירושלים תשנ"ב

בן־חיים, זאב, עת האָסֶף, א, בעריכת משה פלורנטין, ירושלים תש"ף

כהן, חיים א', "העברית הרבנית והעברית הנורמטיבית", לשוננו לעם נד (תשס"ג–תשס"ד), עמ' 35–46

Cameron, Deborah, *Verbal Hygiene*, expanded edition, London 2012

Irvine, Judith T., "'Style' as Distinctiveness: The Culture and Ideology of Linguistic Differentiation", *Style and Sociolinguistic Variation*, ed. Penelope Eckert and John R. Rickford, Cambridge 2001, pp. 21–43

חוברת תקצירים

ישי נוימן

עיצורים סדקיים כחלופות חופשיות להגאי מעבר בגזרת החלולים

המימוש הפונטי של העיצורים הסדקיים /ʔ/ ו-/h/ – הסותם והחוכך – נע במנעד ביצועים החל במלא, עבור במקורב וכלה בחסר. בכך דומים עיצורים אלה לקבוצת הגאי המעבר המקורבים בהגדרתם: /w/ ו-/y/, וארבעתם יחד מהווים קבוצה טבעית לכידה מבחינה חיתוכית (articulatorily coherent) של עיצורים מקורבים פונמיים או פונטיים בדרגות חוזק שונות. לשם הנוחות אפשר לקרוא לה כאן קבוצת עיצורי אהו"י במובן הפונמי (לא הכתיבי) של הכינוי.

במסגרת ההתייחסות אל אחדים מן השורשים העלולים כיסודות לקסיקליים דו-עיצוריים לכתחילה, מקובל לתאר את הגאי המעבר /w/ ו-/y/ כיסודות משלישים מְצַעִים בגזרת החלולים, לדוגמה קם ← יָקום, שָׁר ← יָשִׁיר, והמימושים העיצוריים נעים בחופשיות בין הגה המעבר הקדמי /y/ והגה המעבר האחורי /w/, לדוגמה הָכִין ← כָּן, הָקִים ← קִים, קָם /קָאמ/ 'קָם' ← קוֹמָה /קוֹמָה/ rising 'קִימָה' ← uprising, revolt 'התקוממות'. ואולם, יש אשר העיצורים הסדקיים מחליפים את הגאי המעבר בשורשים החלולים בלא פגיעה בלכידות הסמנטית (semantic coherence). עיצור השורש השני בגזרת ע"י מתחלף לפעמים עם ה/ בעברית ועם א/ בארמית ובערבית. כך בתחום המילה, אם הפעוט כבר נמול, אזי מל אותו מוֹהֵל, והבינוני הפעול בלשון המשנה הוא מְהוּל. בארמית צורת הבינוני הפועל של קם היא קָאם, וכך גם בערבית قَام /קָאָמ/. היסוד הדו-עיצורי נר הוא הבסיס להשלשה מצעית אל השורש החלול נ-ו-ר, כפי שהוא מתבטא בשם מְנוֹרָה, ושורש זה מתחלף עם נ-ה-ר בצורה נְהָרָה (איוב ג, ד) 'אור', בצירוף סְגִיָּא נהור, וכן בערבית نَهَار /נהאר/ daytime 'שעות היום'. המשמעויות נותרות על כן, או מתפתחות באופן נסיבתי צפוי. גם הפועל פוֹשׂ ושם העצם בושָׁה מתייחסים אל ב-ה-ת בארמית, למשל: "וַיִּשְׁבְּיָהוּן קֶצְרִי יָד חֲתוּ וַיִּבְשׂוּ" (מל"ב, יט, כו) בתרגום יונתן: "וַיִּתְּבִיחוּן אֶת־קֶצְרִי חִילְהוֹן אֶתְּבִירוּ וַיִּבְהִיתוּ". גם הריצה והמרוצה בשורש ר-י-צ או ר-ו-צ מתייחסות אל ר-ה-ט בארמית, לדוגמה: "וַיִּרְצֻוּ בְּנֵטוֹת יְדֹ" (יהושע ח, יט) בתרגום יונתן: "וַיִּרְהֻטוּ בְּדָאָרִים יְדִיהֶם". עד כאן דוגמאות לאומות שורשים חלולים בחילופי אהו"י שתוכנם הסמנטי זהה.

נוסף על אלה, אומות שורשים חלולים בחילופי אהו"י משקפות לפעמים התפתחות סמנטית על פי עקרונות של הסמנטיקה הקוגניטיבית, ובה גופניות (embodiment) וסמנטיקת המסגרות (Frame semantics). כך שם העצם מְהָר במשמעות bride money מוכר בצורה זו mhr גם באוגריתית, ובהיותו הגרעין הסמנטי החברתי לעסקאות חליפין באופן כללי, מתייחס אליו השורש מ-ו-ר: תְּמוֹרָה. באואר (1930) מציע לכרוך את הקהל בקול האנושי, אך עורכי מילון HALOT מצביעים על קהל כעל שם ראשוני (primary noun) כביכול, שנגזר ממנו הקהל כפועל גזור-שם, ודוחים את הצעת באואר למרות המקבילה סמנטית שהוא מציין: نَادَى /נאדי/ 'קורא, מקהיל' ← 'ועד, אספה'; וכן نَدَوَ /נדוה/ 'מועצה, כינוס'. אפשר להצביע גם על מקבילה לטינית: vōx 'קול' ← vocāre 'לקרוא' ← convocātiō 'זימון' ← 'אספה'. הנדבך המורפולוגי: חילופי אהו"י בגזרת ע"י בשפות השמיות, והנדבך הסמנטי: התפתחות משמעים מן הקריאה אל האספה בשפות שונות – משמשים עדויות תומכות בגזירת הקהל החברתי מן הקול הגופני. גזירת משמעים בחילופי אהו"י בשורשים החלולים מצביעה על אפשרות לגזירה מורפוסמנטית כשיטה שיש להתחשב בה בשחזור התפתחות אוצר המילים והמשמעים בעברית בפרט ובשפות השמיות בכלל.

מקורות

קימרון, אלישע. **ארמית מקראית**. ירושלים: מוסד ביאליק.

Bauer, H. (1930). Die hebräischen Eigennamen als sprachliche Erkenntnisquelle. *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft*, 48, 73–80.

Koehler, Ludwig, Walter Baumgartner, and Johann Jakob Stamm (1994–2000). *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*. 5 vols. Leiden: E. J. Brill.

חוברת תקצירים

הלה פולק-יצחקי

דרכי הצגת דיאלוג (דיבור ישיר) בשיח העברי הדבור: מבט מולטימודאלי

השיח העברי הדבור משופע בדרכים להצגת דיאלוג (דיבור ישיר) (פולק-יצחקי 2017). מחקר זה עוסק בדרכים אלו ומעלה את השאלה: האם דוברים בוחרים אקראית בדרך מסוימת או שישנה חוקיות בשימוש בדרכים השונות להצגת דיאלוגים בשיח העברי הדבור?

המחקר בוחן את הצגת הדיאלוג בקורפוס הכולל 283 שיחות אודיו ווידאו המתנהלות בעברית יום-יומית, בלתי פורמלית (כ־23 שעות) ממבט מולטימודאלי: תוך התמקדות בהנגנת המבע, בתנועות הגוף של הדוברים, במבטיהם ובמחוות שבהן הם משתמשים.

נמצא כי ניתן להציג את הדיאלוג באמצעות: א. פעלים מסוגים שונים (פועלי אמירה [אמר], הפועל 'עשה', פועלי חישה [ראה] ואחרים); ב. צייני השוואה ('כזה' [Maschler 2001], 'כאילו', 'ככה' [זיו 2006]); ג. הצירוף השמני 'זה היה'; ד. מילת היחס 'של'; ה. אפס הצגה (Mathis&Yule 1994, zero quotative).

הניתוח מלמד כי ישנו הבדל בשימוש באמצעים השונים, והבדל זה קשור הן בקשר שבין הדובר לדיאלוג שהוא מציג, הן במאפייני הפרוזודיים והוויזואליים-גופניים של הדיאלוג המוצג. נמצא כי דיאלוג שמוצג על ידי פועלי אמירה אינו מאופיין בהתנהגות פרוזודית או גופנית מיוחדת, זאת לעומת השימוש בפועל 'ראה' שמאופיין בהתנהגות ויזואלית בולטת של חיקוי התנהגותו של הדובר בדיאלוג המוצג. ציין ההשוואה 'כזה' המציג דיאלוג מורה לנמען להביט על הדגמה (Clark&Gerrig 1990, זיו 2006) בעולם החוץ לשוני, הוא מסמן כי הדובר עובר להשתמש בחלל השיח כבמה שעליה יוצג הדיאלוג. ציין ההשוואה 'כאילו', לעומת זאת, מציג לרוב דיאלוגים המשקפים את עמדת הדובר, ואינם כוללים תוכן שאכן נאמר מפורשות. אף הצירוף השמני 'זה היה' מציג דיאלוג שלא נאמר מפורשות, אלא משקף את מצבו הרגשי של הדובר. מילת היחס 'של' מציגה תוכן של הודעה או מסר חד צדדי, ואילו אפס הצגה, כלומר הצגת דיאלוג ללא כל רכיב לשוני, נמצא משמש דווקא במהלך הצגת דיאלוגים הדדיים בין שני דוברים, והוא אף משמש להבניית עמדות משתתפי השיח כלפי הדמויות שבדיאלוג שמוצג. בחינת הדרכים השונות להצגת דיאלוגים בראי מולטימודאלי תורמת להבנת בחירותיהם הלשוניות של הדוברים ומאירה על הקשר ההדדי בין הדקדוק, הגוף והאינטראקציה.

מקורות

זיו, י' 2006. עושים כזה דיבור ישיר. מתוך *העברית שפה חיה ד'*, בן שחר רינה וגדעון טורי (עורכים), המכון הישראלי לפואטיקה וסמיוטיקה ע"ש פורטר, תל אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד, 141-156.

פולק-יצחקי, ה' 2017. בין דיבור לעשייה: הפועל 'עשה' ופעלים אחרים בשיח העברי הדבור, חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", אוניברסיטת חיפה, 2017.

Clark, Herbert and Gerrig, Richard. 1990. Quotations as demonstrations. *Language* 66: 764-805.

Maschler, Yael. 2001. *Veke'ilu haragláyim sh'xa nitka'ot bifnám kaze* ('and like your feet get stuck inside like'): Hebrew *kaze* ('like'), *ke'ilu* ('like'), and the decline of Israeli *dugri* ('direct') speech. *Discourse Studies* 3: 295-326.

Mathis, Terri and Yule, George. 1994. Zero quotatives. *Discourse Processes* 18: 63-76.

חוברת תקצירים

אבי קדיש

מקרא כתורה שבעלפה, תורה שבכתב ותורה דיגיטלית

כ"ד ספרי התנ"ך נמסרו לאורך הדורות בשתי מסורות מקבילות: מסורת הסופרים ומסורת הקוראים. מסורת הקוראים (דהיינו "מקרא") הייתה בתחילתה מסורת שבעלפה, שבחלוף הזמן הועלתה על הכתב. פרטי הסיפור הזה ידועים היטב לחוקרים, אולם רוב המחקרים והסקירות מתמקדים בהיבטים צרים של מסורת אחת מסוימת, ואילו אחרים דנים ב"נוסח המסורה" כאילו היה מסמך אחיד. לטענתנו, חוסר נקודת מבט רחבה זו מנע עד כה מחוקרי נוסח המקרא להבין את מרכזיותו של נוסח המסורה במהדורות ביקורתיות של המקרא.

אנו קידדנו את נוסח המסורה כמערך-נתונים דיגיטלי בשם מקרא על פי המסורה, ומכאן נבעו כמה מסקנות: (א) פריה הבשל של עבודת בעליהמסורה יכול לבוא לידי ביטוי מלא רק באמצעות מערך-נתונים יעיל; (ב) ניתן להבין היטב את מפעל המסורה אם נמשיג אותו, לאחר, כמעין מערך-נתונים; (ג) במערך-נתונים מודרני אפשר לסמן באופן עקבי כמה יסודות שבעלפה שקיבלו במסורת הטברנית ביטוי לאסדיר. פעולה זו עשויה להיחשב כהרחבה צנועה ונאמנה לרוח המסורה של מרכיבים שכבר היו קיימים בו. לבסוף, אנו מציעים כי הדרך היעילה ביותר לשמר ולהפיץ את מפעל המסורה בצורתו הדיגיטלית היא באמצעות רישיון פתוח.

חוברת תקצירים

אורלי קיים

הרטוריקה של הוראת שפה: אסטרטגיות הוראה ולמידה בעידן הדיגיטלי

הוראת שפה מעולם לא הייתה משימה פשוטה, קל וחומר עם המעבר ללמידה היברידית וללמידה מרחוק, שהחלה בעקבות משבר הקורונה, ונמשכה בשל המצב הביטחוני, לאורך השנים האחרונות. בהרצאה הנכחית אציג ספר לימוד חדשני בלשון עברית, הכולל שפע של אסטרטגיות למידה מתקדמות, לרבות אסטרטגיות למידה המיועדות לתלמידים עם קשיי למידה או עם מוגבלויות. לאור יותר מ־30 שנות ניסיון בהוראת עברית ובאוריינות לשונית במסגרות שונות ולאור יותר מ־20 שנות מחקר בתחומי שפה ורטוריקה וחקר השימוש בשפה בערוצי תקשורת שונים, לרבות ברשתות החברתיות, הביאו אותי לפתח את מה שאני מכנה "הרטוריקה של הוראת השפה", כלומר ארגז כלים הכולל שלל אסטרטגיות למידה שמהוות כלים רטוריים שמטרתם לרתום את התלמידים למלאכת הלמידה, החקירה והגילוי, לעורר בהם סקרנות ומוטיבציה ללמידה, ולהפוך את המקצוע לרלוונטי לתקופה שבה אנחנו חיים.

ההרצאה תמפה את ותדגים את העקרונות המרכזיים העומדים בבסיסו של ספר הלימוד, אשר יכולים להיות מיושמים על הוראת כל שפה: שפה פשוטה ובהירה והנגשת רעיונות ועקרונות מורכבים בהוראת השפה באופן פשוט וקוהרנטי; עיצוב גרפי חדיש וצבעוני, באיורים, בטבלאות, בתרשימי זרימה ועוד; תומכי זיכרון, טיפים ועצות המבליטים נושאים חשובים בלשון; כלים דיגיטליים חדשניים המתאימים לרוח התקופה ומאפשרים למידה אינטראקטיבית מרחוק, כגון סרטונים קצרים, תרגולים המשלבים קטעי שמע, עזרה בפתרון תרגולים ועוד; מגוון רחב של תרגולים בדרגות קושי משתנות המלווים בתשובונים מלאים בסריקת ברקודים; טקסטים ונושאים רלוונטיים ועדכניים המעניינים את התלמידים. כל אלה משמשים כלים רטוריים לעידוד ולהגברת המוטיבציה של התלמידים ללמוד באמצעות חוויות מעניינות, משמעותיות וחשובות.

המכללה האקדמית נתניה

חוברת תקצירים

מיכה רואי

מהו "עד שתחפץ" (שה"ש ב, ז; ג, ה; ח, ד)?

שלוש פעמים משביעה האישה בשיר השירים את בנות ירושלים שלא יעוררו את האהבה "עד שתחפץ" (ב, ז; ג, ה; ח, ד). בשל מרכזיותה ואי-בהירותה של ההשבעה, החוזרת על עצמה כפזמון לאורך המגילה, היא נדונה רבות במחקר. ניתן להצביע על שני כיוונים פרשניים בולטים ומנוגדים המוצעים כמענה לתהייה זו. שני הכיוונים מבוססים על פרשנות מרחיבה של המילה "תחפץ". לפי הכיוון האחד, היא מבקשת מבנות ירושלים שלא יזרוזו את האהבה בטרם היא תגיע מעצמה לידי הבשלה. פרשנות זו, גם אם היא יכולה להתיישב עם לשון השבועה, אינה מתיישבת עם ההקשר העלילתי; שכן בכל המקרים ההשבעה מופיעה כאשר האהבה נראית בשיא בשלותה. לפי הכיוון השני, האהבה אכן בשיאה, אלא שהיא איננה משביעה את בנות ירושלים שלא יעוררו את האהבה אלא שלא יפריעו לה ויעצרו בטרם היא תגיע לידי מיצוי. פרשנות זו מתיישבת היטב עם ההקשר העלילתי, אבל קשה ליישב אותה עם לשון הציווי: "אם תעירו ואם תעוררו".

במסגרת ההרצאה אציע כיוון פרשני חדש, לפיו השורש חפ"ץ משמש כאן כביטוי להתגבשות והתקשות. שורש זה דומה לשורש הארמי חב"ץ, המתאר את פעולת מיצוק החלב והפיכתו לגבינה. החילוף הפונטי ב-פ ידוע ומוכר וניתן למצוא לו ביטויים בכל השפות השמיות. האישה מפצירה בבנות ירושלים, שמייצגות את הקהל הנשי שאליו פונה המגילה, לשמר את אהבותיהן בגולמיותן ובגמישותן ולא לקדם אותן אל עבר זוגיות קשיחה וממוסדת. שכן אהבה אמיתית מתקיימת כשבני הזוג שווים, כשהאישה אינה נבלעת בין זרועותיו של הגבר אלא חותמה ניכר על זרועו ועל ליבו. מצב זה מסתיים, בחברה המקראית, הפטריארכלית, ברגע הנישואין.

מקורות

ש' שרביט, תורת ההגה של לשון חכמים (מסד נתונים), ירושלים תשע"ו, פרק ו: "העיצורים השפתיים - בור"פ", עמ' 288-333.

E. Assis, *Flashes of Fire: A Literary Analysis of the Song of Songs* (LHBOTS, 501), London-New York 2009

G.J. Botterweck, "hapes", in: G.J. Botterweck and H. Ringgren (eds.), trans. D.E. Green, *TDOT* (Vol. 5), Grand Rapids 1986

S.B. Noegel and G.A. Rendsburg, *Solomon's Vineyard: Literary and Linguistic Studies in the Song of Songs* (SBL AIL, 1), Atlanta 2009

M. Roi, "Psalmic Form and Wisdom Content: A New Literary Reading of the Song of Songs," *Biblische Notizen* 194 (2022), pp. 91-119

חוברת תקצירים

הייתם שחאדה

תרגום מונחים טעונים מבחינה דתית ופוליטית

מעברית לערבית ומערבית לעברית עלידי דוברי ערבית מוסלמים ונוצרים

מחקר זה בחן את אופן תרגומם של מילים וביטויים טעונים מבחינה פוליטית, דתית ואידיאולוגית על ידי ערבים מוסלמים ונוצרים, אזרחי מדינת ישראל, שאינם מתרגמים מקצועיים. המילים והביטויים הטעונים נמצאו בכותרות עיתונים ובאתרים במרשתת.

ההשערה בבסיס המחקר הייתה שערבים מוסלמים ונוצרים יבטאו בתרגום עמדות שונות.

המחקר מחולק לשישה פרקים. הפרק הראשון מציג סקירת ספרות הדנה בשפות בישראל, מעמדן והיחס אליהן, ובהיסטוריה של התרגום בין עברית וערבית. כמו כן עוסקת הסקירה בזהותה של האוכלוסייה הערבית בישראל וביחסים בינה לבין המדינה, בדגש על השוני בין המוסלמים לנוצרים מבחינה זו. בהיבט התיאורטי, נידון מקומן של שפה, זהות ואידיאולוגיה בתרגום.

הפרק השני מציג את המתודולוגיה שבה בוצע המחקר בעזרת משתתפי המחקר המייצגים מגוון רחב מבחינת הדת, מידת האדיקות, ההשכלה, הגיל ומקום המגורים. תחילה בוצע מחקר מקדים, שבמסגרתו הוצגו למשתתפים מספר כותרות, שאותן התבקשו לדרג בסולם "טעון – לא טעון", ולכתוב את המילה, או הצירוף הטעון, לדעתם.

הממצאים בשתי קבוצות הדת היו דומים מאוד. המשתתפים משתי הקבוצות גילו העדפה ברורה בשני סוגי השאלונים לתרגום מילולי, וככל הנראה נעזרו במנועי תרגום. ממצא זה, אשר עולה בקנה אחד עם ממצאי מחקרים קודמים שעמדו על נטייתם של מתרגמים לא-מקצועיים להעדיף תרגום מילולי, יכול להסביר מדוע לא נמצאו הבדלים מובהקים בין שתי קבוצות הדת. עם זאת, נמצא גם אישוש חלקי להשערה שבבסיס המחקר. כך, למשל, בתרגום מעברית לערבית של המילים "מחבל", "הכותל המערבי", "הר-הבית", יותר נוצרים מאשר מוסלמים בחרו במונחים המקבילים לאלה הנהוגים בעברית במדינת ישראל ("مخرب" – "מחירב", "مخبل", "الحائط الغربي" – "אל-חאית אל-ג'רבי", "הכותל המערבי", "جبل الهيكل" – "ג'יבל אל-היכל", "הר ההיכל"), ואילו המשתתפים מקבוצת הדת המוסלמית נטו יותר להדגיש את הפן הדתי של המקומות הקדושים שלהם באמצעות תעתיק או תרגום ("حائط البراق" – "חאט-אל-בראק" "קיר אלבוראק", "الأقصى" – "אל-אקצא", "אל אקצא"). בד בבד התברר, בניגוד להשערה הראשונית שלפיה נוצרים יגלו יותר הזדהות עם הממסד והקונצנזוס הישראלי, כי במקרים אחדים דווקא הנוצרים גילו תעוזה רבה יותר וביטאו בתרגומיהם עמדות פרו-פלסטיניות – ממצא שאפשר לייחס בזהירות לכך שמעמדם בחברה הישראלית מבוסס יותר. בעיקר נמצאה כאמור נטייה חזקה לתרגום מילולי בשתי הקבוצות. בין אם היא נובעת מכך שמשתתפי המחקר אינם מתרגמים מקצועיים, או מזמינות התרגום במנוע התרגום של Google, מסתבר שהיא יכולה לנטרל אידיאולוגיה וזהות דתית.

חוברת תקצירים

ענת שלזק

ההשפעה של הבעת הרגשות והתחושות בשיח

בקרב קבוצת וואטסאפ של מחנכים בחטיבת ביניים בישראל

התקשורת עם האנשים סביבנו כיום השתנתה, והפכה למיידית וליעילה. קבוצות הוואטסאפ מאפשרות לנו להתעדכן זה בחייו של זה, להעביר מסרים, לשתף מידע, ליעץ ועוד. אפליקציית הוואטסאפ מאפשרת תקשורת סינכרונית ומיידית, ניידות גבוהה, ונגישות לכלל האוכלוסיה, כולל לאלה שאינם בעלי אוריינות טכנולוגית גבוהה (Alghazo, Y.M. & Nash, J.A., 2017). אחד מיתרונותיו של השיח בוואטסאפ הוא האפשרות לשיתוף חברי הקבוצה במידע, ברגשות, בחוויות וביצירת אינטראקציה חברתית.

מטרת המחקר הייתה לבחון את דרכי השיח הרגשי בקבוצת וואטסאפ של מורים בישראל מבחינה סוציולינגוויסטית תוך בחינת חשיבותן ומשמעותן עבורם. המחקר נשען על הרעיון, שדרכי הבעת הרגשות באמצעות "סמול טוק", הכולל אלמנטים מילוליים ושאינם מילוליים בקבוצת הוואטסאפ של מורים כמו שימוש במילות תוכן רגשיות, שימוש מרובה בשמות תואר, אמוטיקונים מסויימים, מאפשרות למורה להשיג קשר אישי-חברתי-תרבותי רציף וזמין עם חבריו לשיח. כך נוצרת קבוצת מורים מלוכדת ובעלת תחושת שייכות לצוות המורים ולבית הספר.

אוכלוסיית המחקר כללה עשרים מורים מבית ספר מסויים בארץ, ששפת אימם היא עברית, מחתך סוציאקונומי גבוה או ממוצע. לצורך המחקר נאספו 40 שיחות מתוך וואטסאפ קבוצתי של מורים בבית ספר תיכון מסויים בשנים 2018-2019. שיחות אלו נותחו מבחינת אלמנטים לשוניים ושאינם לשוניים, המביעים רגשות, ובמקביל התקיימו ראיונות אישיים חצי-מובנים, המתייחסים לדרכי הבעת רגשות בשיח זה ומשמעותם עבור המורים.

שאלות המחקר: לאילו מטרות משמש ה"סמול טוק" בשיח בקבוצת הוואטסאפ המשותפת למורים, ומהם הנושאים המרכזיים בשיח בקבוצה זו? מהן הדרכים המילוליות והלא מילוליות בהן מביעים מורים רגשות אישיים בשיח הפרטי בוואטסאפ? מהי משמעות (חברתית או אישית) השימוש בדרכים אלו, ומהי חשיבותן עבור המורה והקבוצה?

המחקר נעשה באמצעות מתודולוגיה איכותנית תוך שימוש בניתוח שיח של שיחות מתוך קבוצת הוואטסאפ של מורים, וניתוח הראיונות החצי מובנים עם המורים. המחקר מצא, שחלק מהשיח בקבוצת הוואטסאפ של המורים כלל "סמול טוק", שהכיל הבעת רגשות של חבריה בדרכים שונות. השיח איפשר למורים לייצר תחושת שיתוף מקצועי והעצמה אישית וקבוצתית, ואף יצר תחושת שייכות של המורים לביה"ס.

מקורות

Alghazo, Y.m. & Nash J.A. (2017). The Effect of Social Media Usage on Course Achievement and Behavior. Journal of Education and Practice. ISSN 2222-1735 (Paper) ISSN 2222-288X (Online) Vol.8, No.2. Prince Mohammad Bin Fahd University, PO box 6466, KSA.
<https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1131722.pdf>

חוברת תקצירים

שרון שני ארבן ומור בר

שילוב בינה מלאכותית בשיעורי לשון, הבנה והבעה בעליסודי

הוראת הלשון, ההבנה וההבעה בעליסודי נשענת על הקניית מיומנויות מורכבות הכוללות כתיבת מאמר טיעון וסקירה ממוזגת, קריאה ביקורתית של טקסטים והבנה של עקרונות לשוניים ותחביריים. כתיבת הטעון בפרט מציבה אתגר הן לתלמידים, שמתקשים בפיתוח הטענות והרעיונות וביישום מאפייני הכתיבה הארגומנטטיבית (עמיר ואתקין, 2014), הן למורים, שנדרשים להקנות לתלמידים את המיומנות המורכבת ולהשקיע זמן ומאמץ רב בבדיקת החיבורים ובמתן משוב מקדם למידה.

ההתפתחויות האחרונות בתחום הבינה המלאכותית (AI) ולמידת מכונה סללו את הדרך לאימוץ הגובר של צ'אטבוטים במגוון תחומים, לרבות תחום החינוך. מחקרים מהשנים האחרונות מצביעים על תרומתה של הבינה המלאכותית ללמידה מותאמת אישית, לשיפור איכות הכתיבה, להעלאת המוטיבציה ולחיזוק הבנת הנקרא (Mustafa et al., 2024; Hidayat, 2024). עם זאת בטווח הארוך כלים אלו עשויים להוביל להסתמכות יתר על המערכת ולהיחלשות מיומנויות חשיבה עצמאיות, ועל כן הטמעתם צריכה להיעשות באופן מושכל וזהיר, תוך שמירה על פיתוח מיומנויות היסוד אצל הלומדים ועל תפקיד המורה בתהליך הלמידה (Bai et al., 2023).

בהרצאה זו נציג שילוב של כלי בינה מלאכותית שפותחו בסביבות "עכשיו עברית" ו"לשון לתיכון", הכוללים סיוע בכתיבת מאמר טיעון וסקירה ממוזגת, הבנת הנקרא ומענה על שאלות לשון. נציג ממצאים מפיילוטס ומסקרים רחבי היקף המעידים על שיפור באיכות הכתיבה וביכולת הניתוח של תלמידים, על צמצום פערים בכיתות הטרוגניות ועל עלייה בתחושת המסוגלות והרווחה הלימודית שלהם. כמו כן נדון באתגרים המתעוררים ונציע עקרונות לשילוב מושכל של בינה מלאכותית בסביבות דיגיטליות להוראת עברית בעליסודי.

מקורות

עמיר, ע' ואתקין, ה' (2014). דיאלוגיות בכתיבת טיעון של תלמידים. **דפים**, 57, 37–54.

Bai, L., Liu, X., & Su, J. (2023). ChatGPT: The cognitive effects on learning and memory. *Brain-X*, 1(3), e30. <https://doi.org/10.1002/brx2.30>

Hidayat, M. T. (2024). Effectiveness of AI-based personalised reading platforms in enhancing reading comprehension. *Journal of Learning for Development*, 11(1), 115–125. <https://doi.org/10.56059/jl4d.v11i1.955>

Mustafa, M. Y., Tlili, A., Lampropoulos, G., Huang, R., Jandrić, P., Zhao, J., Salha, S., Xu, L., Panda, S., Kinshuk, López-Pernas, S., & Saqr, M. (2024). A systematic review of literature reviews on artificial intelligence in education (AIED): A roadmap to a future research agenda. *Smart Learning Environments*, 11, Article 59. <https://doi.org/10.1186/s40561-024-00350-5>

חוברת תקצירים

נמרוד שתיל

היש צייני כבוד בלשון ימינו?

רקע: צייני כבוד בלשונות האדם הם מערכת סימנים מורפולוגית (פנייה ליחיד שאינה בגוף שני יחיד) ולקסיקלית (תחיליות כבוד) היוצרת הבחנות סוציו-לינגוויסטיות (בין קרבה לריחוק חברתי). ציינים אלו הם סימן היכר לאגד השפות האירופיות (Sprachbund), והתקיימו בצורה חלקית בלשון המקרא.

שאלות המחקר: (1) שאלה מבנית: היש קיום לצורות אלו בלשון ימינו? (2) שאלה סוציו-לינגוויסטית: אם יש להן קיום, מהו מעמדן הסוציו-לינגוויסטי? (3) שאלת מבנה השיח: מהן הפונקציות הפרגמטיות שלהן בלשון ימינו?

רשף (2019) תיארה את קיומן של סימנים אלו בתקופה של התגבשות העברית בת-ימינו, היינו בתקופות ההשכלה והתחייה, כתופעה של השפעת לשונות המגע. בלנק (1968) ציין את שקיעתן בשלב המעבר מדיבור לא-ילידי לדיבור ילידי בשנות השלושים למאה העשרים. המתודה למציאת התשובות תהיה באיתור מידע מאמצעי התקשורת למיניהם.

ממצא א': השופט עמית לעו"ד שרגא: "אדוני מבקש צו מוחלט שהעולם יהיה טוב יותר" (כלכליסט, 4 במאי 2020).

ניתוח: שיח בין שופט לעורך דין במסגרת פורמלית.

ממצא ב': בתוכנית "השבוע עם אמנון לוי" מאמצע 2002 צולם במצלמה נסתרת נוכל שאין זרות בדיבורו. במהלך השיח עם התחקירנים הוא השתמש בעקביות בצייני כבוד ובגוף שלישי, כדוגמה, "ואם אדוני רוצה, ייפרד ממני כרגע".

ניתוח: בדוגמה זו יש ביטוי לריחוק חברתי ולנימוס פורמלי המשולב בטון זועף. פעולת הדיבור במקרה זה, מטרתה היא הפסקת השיח וגרימת סיומו.

ממצא ג': פרסומת המשודרת בימים אלו מתארת סיטואציית שיח בין חובב ספורט (א') השחקן יוצר גיא עמיר וחברו חנן סביון (ב'): א'- "כבודו צופה?"; ב'- "צופה שלוש אפס"; א'- "ברור שכבודו Winner מילא?"; ב'- "איזה ד'בע".

ניתוח: הסיטואציה של שיח חברים, השילוב בין צייני כבוד למילות סלנג (ד'בע – 'מטומטם'), מראה שצייני הכבוד והדיבור בגוף שלישי אינם ממלאים בשיח זה את הפונקציה הצפויה של ריחוק חברתי. זוהי מעין פרודיה על צורות הכבוד והריחוק. מטרת הפרסומאי היא, כנראה, למשוך תשומת לב בדרך של פרדוקס.

סיכום: הממצאים מראים כי יש נוכחות לצייני הכבוד באמצעי התקשורת. בדוגמה א' יש פניית כבוד בנסיבות רשמיות. בדוגמה ב' נשמרת הפונקציה המקורית של ריחוק, אבל היא מופיעה טבועה ברוגז. בדוגמה ג' השימוש הוא אירוני (שמא בכולן?). במינוח חומסקיאני, הדוגמאות מוכיחות כי צייני הכבוד הם חלק מהכשירות הלשונית של הדוברים הבוגרים.

מקורות

בן-שחר ר', 2019, "תרגום יסודות לא-רפרנציאליים: הבעיה והשתקפותה בתרגום הספרותי לעברית", בתוך "לשון סופרים ולשון הספרות", הקיבוץ המאוחד, עמ' 403-432.

מוציניק מ', 2007, "פניות של ריחוק ופניות של קרבה". **העברית ואחיותיה** (ו-ז), עמ' 141-161.

Blanc, Haim. 1968. "The Israeli Koine as an Emergent National Standard." In Language Problems of Developing Nations, edited by Joshua A. Fishman, Charles A. Ferguson, and Jyotirindra Das Gupta, 237–51. New York: John Wiley and Sons

Reshef, Yael. 2019. Historical Continuity in the Emergence of Modern Hebrew, Lexington Books

B. Fraser, W. Nolen. 1981. The association of deference with linguistic form, Intl. J. Soc. Lang 27 pp. 93-109

Ronald Shabtaev

Endangered Juhuri in the immigration context: Sociocultural predictors of heritage language proficiency among G1.5 Mountain Jews

Juhuri (Judeo-Tat), the traditional home language of Mountain Jews (MJs) from the eastern Caucasus, has become increasingly endangered due to Russification processes in the former Soviet Union (FSU) and mass immigration to Israel and the US in the 1990s. In the FSU, MJs spoke both Juhuri and Russian, which have since become heritage languages (HLs) in their new countries of residence—Hebrew-dominant Israel and English-dominant US—where Juhuri's low status and limited use threaten its survival (Borjian & Kauffman, 2016; Shabtaev et al., 2022). This study examines the sociocultural predictors of Juhuri proficiency among G1.5 MJs, those who immigrated in late childhood to adolescence (Rumbaut, 2004), focusing on the roles of socioeconomic integration, national and MJ identity, and exposure to Russian and Hebrew/English. Data were collected from 103 participants (53 in Israel, 50 in the US) using a multivariate questionnaire assessing background, self-reported Juhuri proficiency (comprehension and production), exposure to Juhuri, Russian, and Hebrew/English, and identity/integration measures. Results show stronger Juhuri proficiency and exposure in Israel, but higher socioeconomic integration and MJ identity in the US, while national identity was stronger in Israel. Juhuri exposure positively predicted proficiency, whereas Russian exposure negatively predicted it—especially in the US. In Israel, higher socioeconomic integration correlated with lower Juhuri proficiency, while both national and MJ identities positively predicted proficiency. These findings highlight how the maintenance of an endangered HL like Juhuri is shaped by sociocultural pressures: in Israel, where Juhuri is more viable, integration into mainstream society may ironically contribute to its decline. This underscores the tension between HL maintenance and socioeconomic advancement in immigrant settings, particularly when the HL lacks practical utility (Grenoble, 2021; Phinney et al., 2022; Shabtaev et al., 2024).

References

- Borjian, H., & Kaufman, D. (2016). Juhuri: From the Caucasus to New York City. *International Journal of the Sociology of Language*, 237, 59–74.
- Grenoble, L.A. (2021). Language shift. In M. Aronoff (Ed.), *Oxford research encyclopedia of linguistics*. Oxford University Press.
- Phinney, J. S., J. W. Berry, P. Vedder, and K. Liebkind. 2022. The Acculturation Experience: Attitudes, Identities, and Behaviors of Immigrant Youth. In J. W. Berry, J. S. Phinney, D. L. Sam, and P. Vedder (Eds.), *Immigrant Youth in Cultural Transition: Acculturation, Identity, and Adaptation across National Contexts* (pp. 71–118). Routledge.
- Rumbaut, R. G. (2004). Ages, life stages, and generational cohorts: decomposing the immigrant first and second generations in the United States 1. *International Migration Review*, 38(3), 1160–1205.
- Shabtaev, R., Armon-Lotem, S., & Walters, J. (2024). The effect of language attitudes on proficiency in two heritage languages of mountain Jews in Israel and the US. *International Journal of the Sociology of Language*, 288, 149–176.
- Shabtaev, R., Walters, J., & Armon-Lotem, S. (2022). Heritage language maintenance and shift of three languages across three generations of mountain Jews in Israel. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*. Advance online publication. 1–17.
<https://doi.org/10.1080/01434632.2022.2131793>